

The Journal of Spatial Planning & Geomatics

Research Paper

Analysis of Paradigmatic Developments in Tourism Governance: A Comparative Study of 2000-2015 and 2016-2025 Periods*

Zabih-Allah Torabi^{1*}, Mehdi Pourtaheri²,
Marzieh Alipour³

1. Assistant Professor in Geography and Rural Planning, Tarbiat Modares University, Tehran, Iran.
2. Professor in Geography and Rural Planning, Tarbiat Modares University, Tehran, Iran.
3. PhD Student in Geography and Rural Planning, Tarbiat Modares University, Tehran, Iran.

Received: 2025/07/25
Revised: 2025/08/17
Accepted: 2025/08/20

ABSTRACT

Tourism governance, recognized as a burgeoning paradigm within the realm of destination management, assumes a crucial role in tackling intricate challenges prevalent in the tourism sector. This research endeavors to delineate thorough conceptual, structural, and thematic advancements in tourism governance while concurrently pinpointing prospective research directions. A bibliometric methodology was utilized, scrutinizing 892 scholarly articles procured from the Scopus database spanning the years 2000 to 2025. The data were categorized into two distinct temporal intervals (2000-2015 and 2016-2025) and subsequently analyzed through the application of VOS viewer software. The examination unveiled a nine-fold escalation in the frequency of the tourism governance concept, alongside an expansion in thematic clusters from five to eight distinct clusters. Noteworthy governance types, including participatory, environmental, and multilevel governance, were discerned. The conceptual integration with contemporary challenges, notably over tourism and smart tourism, illustrates the field's responsiveness to emergent issues. Networks of international collaboration exhibited center-periphery dynamics primarily concentrated in five leading nations. The Journal of Sustainable Tourism emerged as the principal publication nexus, characterized by the highest centrality and connection density. The findings indicate a paradigmatic transformation of tourism governance from a dependent concept to an autonomous field, featuring sophisticated theoretical frameworks and varied typologies, which underscores the imperative of evolving from traditional hierarchical models to participatory, adaptive, and context-specific paradigms.

Keywords:

Tourism Governance, Bibliometric Analysis, Destination Governance, Participatory Governance, Co-occurrence Analysis, VOSviewer.

*Corresponding Author: Assistant Professor in Geography and Rural Planning, Tarbiat Modares University, Tehran, Iran.

<https://orcid.org/0000-0002-9347-2722>

zabih.torabi@modares.ac.com

Copyright© 2025, TMU Press. This open-access article is published under the terms of the Creative Commons Attribution- NonCommercial 4.0 International License which permits Share (copy and redistribute the material in any medium or format) and Adapt (remix, transform, and build upon the material) under the Attribution-NonCommercial terms.

*This work is based upon research funded by Iran National Science Foundation (INSF) under project No 4046355

T

Introduction

ourism governance, functioning as a framework for orchestrating and steering intricate interactions among diverse stakeholders within tourism systems, has emerged as a pivotal concept in tourism scholarship over the preceding two decades. The escalating complexity of tourism destinations, the heterogeneity of stakeholders, their divergent interests, and the necessity for sustainable development have heightened the significance of formulating and executing efficacious governance frameworks. Notwithstanding the increasing prominence of this concept, there persists a deficiency in the comprehensive understanding of conceptual advancements, research trajectories, and the cognitive architecture within this domain. This investigation seeks to address this epistemological void by delivering an extensive overview of advancements in tourism governance, introducing the inaugural comparative temporal analysis of this research area through a meticulous bibliometric scrutiny that encompasses a span of twenty-five years.

Research Method

This research utilizes bibliometric analysis and quantitative-analytical methodologies to systematically investigate conceptual, structural, and thematic advancements within the domain of tourism governance. The Scopus database was chosen as the principal data repository owing to its extensive coverage of global academic publications and its standardized citation framework. The search methodology was formulated based on logical permutations of keywords pertinent to tourism governance, initially yielding a total of 1,847 documents. Subsequent to the implementation of inclusion and exclusion criteria and a two-tiered screening process, 892 articles were ultimately selected for comprehensive analysis. The data were categorized into two distinct temporal intervals (2000-2015 and 2016-2025) to facilitate a comparative examination of temporal trends. The analysis was executed utilizing VOSviewer software version 1.6.20 at three distinct levels: a descriptive analysis of fundamental bibliometric metrics, co-occurrence network analysis of keywords, and an analysis of international collaboration networks. Validation of the findings was conducted through comparisons with analogous studies, sensitivity assessments, and consultations with subject matter experts. The methodological framework adhered to PRISMA guidelines and incorporated multiple validation techniques, including inter-rater reliability evaluation (Cohen's Kappa = 0.89) and content validation by domain authorities.

Results & discussion

The analysis elucidated significant transformations in the conceptual framework and knowledge architecture pertaining to tourism governance. The incidence of the tourism governance concept exhibited extraordinary proliferation, escalating from 6 occurrences in the initial period to 55 occurrences in the subsequent period, thereby signifying the establishment of this concept as a distinct research paradigm. The thematic cluster architecture expanded from 5 clusters during the period of 2000-2015 to 8 clusters in the interval of 2016-2025, illustrating a profound conceptual enrichment and diversification. Newly emerging governance types were discerned, including participatory governance (normalized average citations: 0.7315), environmental governance (0.5671), and multilevel governance (0.8981), which embody specialized adaptations tailored to specific governance contexts. The conceptual integration with contemporary challenges, specifically over tourism (2.6487) and smart tourism (1.3609), underscores the field's adaptability to nascent issues and its progression from reactive to proactive strategies. An analysis of the international collaboration network unveiled center-periphery dynamics

concentrated within five leading nations (United Kingdom, China, Spain, Australia, and Canada), thereby revealing structural disparities in knowledge production.

Conclusion

This research significantly enhances the corpus of literature pertaining to tourism governance by presenting the inaugural systematic mapping of evolutionary trajectories spanning a quarter of a century. The progression from rudimentary, unidimensional frameworks to intricate, multidimensional networks signifies the maturation and evolution of this discipline in response to the escalating complexities inherent within the tourism sector. In the post-COVID context, and in light of pervasive global challenges such as climate change, overtourism, and social inequities, tourism governance emerges as a critical instrument not merely for management purposes, but as a foundational framework for the transformative reconfiguration of tourism systems towards sustainability, equity, and resilience. The principal challenges ahead encompass the formulation of resilient governance models, the mitigation of structural inequities within knowledge production, and the fortification of theory-practice connections to facilitate sustainable tourism development. Achieving success along this trajectory necessitates transcending prescriptive methodologies in favor of innovative, participatory, and context-specific paradigms adept at addressing the inherent complexities and contradictions that characterize tourism development.

تحلیل تحولات پارادایمی حکمروایی گردشگری: مطالعه تطبیقی دوره‌های ۲۰۰۰-۲۰۱۵ و ۲۰۱۶-۲۰۲۵*

ذبیح الله ترابی^{۱*}، مهدی پورطاهری^۲، مرضیه علیپور^۳

۱. استادیار جغرافیا و برنامه‌ریزی روستایی، دانشگاه تربیت مدرس، تهران، ایران (نویسنده مسئول).
۲. استاد جغرافیا و برنامه‌ریزی روستایی، دانشگاه تربیت مدرس، تهران، ایران
۳. دانشجوی جغرافیا و برنامه‌ریزی روستایی، دانشگاه تربیت مدرس، تهران، ایران.

چکیده حکمروایی گردشگری به عنوان پارادایمی نوظهور در مدیریت مقاصد، نقش محوری در پاسخگویی به چالش‌های پیچیده صنعت گردشگری ایفا می‌کند. این پژوهش با هدف ترسیم نقشه جامع تحولات مفهومی، ساختاری و موضوعی حکمروایی گردشگری و شناسایی مسیرهای آینده این حوزه پژوهشی انجام شده است. رویکرد کتابسنجی با تحلیل ۸۹۲ مقاله علمی مستخرج از پایگاه اسکوپوس (۲۰۰۰-۲۰۲۵) به کار گرفته شد و داده‌ها به دو دوره زمانی ۲۰۰۰-۲۰۱۵ و ۲۰۱۶-۲۰۲۵ تقسیم و با استفاده از نرم‌افزار VOSviewer تحلیل شده‌اند. تحلیل‌ها افزایش ۹ برابری در فراوانی مفهوم حکمروایی گردشگری و گسترش خوشه‌های موضوعی از ۵ به ۸ خوشه را نشان می‌دهند. همچنین گونه‌های نوظهور حکمروایی شامل حکمروایی مشارکتی، محیط‌زیست و چندسطحی شناسایی شدند. ادغام مفهومی با چالش‌های معاصر، به‌ویژه بیش‌گردشگری و گردشگری هوشمند، بیانگر پاسخگویی این حوزه به مسائل نوپدید است. یافته‌ها نشان‌دهنده تکامل پارادایمی حکمروایی گردشگری از مفهومی وابسته به حوزه‌ای مستقل با چارچوب‌های نظری بالغ است. حکمروایی گردشگری، تحلیل کتابسنجی، حکمروایی مقصد، حکمروایی مشارکتی، تحلیل هم‌رخدادی، اسکوپوس، VOSviewer.	تاریخ دریافت: ۱۴۰۴/۰۵/۰۳ آخرین ویرایش: ۱۴۰۴/۰۵/۲۶ تاریخ پذیرش: ۱۴۰۴/۰۵/۲۹ واژگان کلیدی:
--	--

zabih.torabi@modares.ac.ir

* نویسنده مسئول

کپی‌رایت © ۲۰۲۵، انتشارات دانشگاه تربیت مدرس (TMU Press). این مقاله به صورت دسترسی آزاد منتشر شده و تحت مجوز بین‌المللی Creative Commons Attribution-NonCommercial 4.0 قرار دارد. بر اساس این مجوز، شما می‌توانید این مطلب را در هر قالب و رسانه‌ای کپی، بازنشر و یا آن را ویرایش و بازسازی نمایید، به شرط آنکه نام نویسنده را ذکر کرده و از آن برای مقاصد غیرتجاری استفاده کنید.

* این اثر تحت حمایت مادی بنیاد ملی علم ایران (INSF) برگرفته شده از طرح شماره «۴۰۴۶۳۵۵» انجام شده است.

۱. مقدمه

صنعت گردشگری جهانی در نقطه عطف حیاتی قرار دارد. این صنعت که تا پیش از بحران کووید-۱۹ نیروی محرکه اصلی رشد اقتصادی و تبادلات فرهنگی محسوب می‌شد؛ به‌طوری‌که سهم آن در تولید ناخالص داخلی (GDP) جهانی از ۹,۲ درصد در سال ۲۰۰۰ به ۱۰,۴ درصد در سال ۲۰۱۹ افزایش یافت (UNWTO, 2023)، امروزه با پیچیدگی‌ها و فشارهای بی‌سابقه‌ای مواجه است. رشد فزاینده، ضمن ایجاد فرصت‌ها، تضاد منافع میان ذینفعان متعدد، تخریب منابع زیست‌محیطی و نارضایتی جوامع محلی را تشدید کرده و ناکارآمدی مدل‌های مدیریتی سنتی و سلسله‌مراتبی را آشکار ساخته است. در چنین بستری، «حکمروایی گردشگری» نه به‌عنوان یک مفهوم مدیریتی، بلکه به‌عنوان یک پارادایم کلیدی برای هدایت تعاملات پیچیده و گذار به سمت پایداری ظهور کرده است (Alvarez, 2025). همان‌طور که بویان و همکاران^۱ (۲۰۲۳) تأکید می‌کنند، حکمروایی کارآمد، پیش‌نیاز اساسی برای توسعه پایدار است که ابعاد سیاسی، اقتصادی، اجتماعی و محیط‌زیستی را در بر می‌گیرد. تحولات اخیر، به‌ویژه بحران جهانی پاندمی COVID-19، با آشکار ساختن آسیب‌پذیری‌های عمیق سیستم‌های گردشگری، ضرورت گذار به سمت چارچوب‌های حکمروایی انطباقی، مشارکتی و تاب‌آور را از یک انتخاب به یک الزام استراتژیک تبدیل کرده است (Patel et al., 2022).

حکمروایی گردشگری به‌عنوان چارچوبی برای هماهنگی و هدایت تعاملات پیچیده میان ذینفعان متعدد در سیستم‌های گردشگری، طی دو دهه اخیر به یکی از مفاهیم محوری در ادبیات گردشگری تبدیل شده است. این مفهوم که ریشه در نظریه‌های حکمروایی عمومی و مدیریت شبکه‌ای دارد، پاسخی به ناکارآمدی رویکردهای مدیریتی سنتی و سلسله‌مراتبی در مواجهه با پیچیدگی‌های نوین صنعت گردشگری محسوب می‌شود. پیچیدگی روزافزون مقاصد گردشگری، تنوع ذینفعان و منافع متعارض آن‌ها، و ضرورت دستیابی به توسعه پایدار، اهمیت طراحی و پیاده‌سازی مدل‌های حکمروایی کارآمد را دوچندان کرده است. آمارهای بانک جهانی نشان می‌دهند که مشارکت گردشگری در تولید ناخالص داخلی (GDP) جهانی از ۹,۲ درصد در سال ۲۰۰۰ به ۱۰,۴ درصد در سال ۲۰۱۹ افزایش یافته است، که این رشد کمی، پیچیدگی‌های مدیریتی و حکمروایی را نیز افزایش داده است (UNWTO, 2023). همان‌طور که بویان و همکاران (2023) اشاره می‌کنند، حکمروایی خوب پیش‌نیاز اساسی برای توسعه گردشگری پایدار محسوب می‌شود و از طریق ابعاد سیاسی، اقتصادی، اجتماعی، فناورانه، محیط‌زیستی و قانونی به ترویج پایداری کمک می‌کند. تحولات اخیر نظیر پاندمی COVID-19، افزایش آگاهی زیست‌محیطی و انتظارات بالاتر جوامع محلی، نقش حکمروایی را از یک ابزار مدیریتی صرف به چارچوبی بنیادی برای تحول و تطبیق سیستم‌های گردشگری ارتقا داده است.

ادبیات موجود نشان می‌دهد که حکمروایی گردشگری مفهومی چندبعدی و چندسطحی است که شامل چارچوب‌های فراملی، ملی، منطقه‌ای و محلی می‌شود. این پیچیدگی ساختاری با پیچیدگی عملکردی نیز همراه است، زیرا وان و

^۱- Bhuiyan et al

برامول^۱ (۲۰۱۵) تاکید می‌کند که حالت‌های حکمروایی در مقاصد گردشگری به‌ندرت به‌صورت خالص قابل مشاهده‌اند و غالباً به‌عنوان ترکیبی از عناصر گوناگون - از جمله حکمروایی سلسله‌مراتبی، بازاری، شبکه‌ای و اجتماعی - ظاهر می‌شوند. این پیچیدگی مفهومی، همراه با تنوع رویکردهای نظری از جمله نظریه نهادگرایی (March & Olsen, 2005)، تحلیل شبکه‌های سیاستی (Marsh & Smith, 2000) و نظریه سیستم‌های پیچیده (Farrell & Twining, 2004)، منجر به پراکندگی و عدم انسجام در ادبیات شده است.

پژوهش حاضر با هدف پر کردن این شکاف دانشی و ارائه تصویری جامع و نظام‌مند از تحولات حکمروایی گردشگری، به تحلیل کتابسنجی جامع این حوزه در بازه زمانی ۲۰۰۰-۲۰۲۵ می‌پردازد. این مطالعه با بهره‌گیری از روش‌های پیشرفته تحلیل شبکه و تکنیک‌های کتابسنجی نوین، به دنبال پاسخگویی به چهار سؤال اساسی است: (۱) ساختار مفهومی و موضوعی حکمروایی گردشگری چگونه طی دو دهه اخیر تکامل یافته و چه الگوهای پارادایمی را نشان می‌دهد؟ (۲) الگوهای همکاری بین‌المللی و شبکه‌های انتشاراتی در این حوزه چه ویژگی‌هایی دارند و چگونه نابرابری‌های جغرافیایی در تولید دانش شکل گرفته‌اند؟ (۳) کدام مفاهیم نوظهور و چالش‌های معاصر در ادبیات حکمروایی گردشگری برجسته شده‌اند و چه میزان تأثیر علمی داشته‌اند؟ (۴) بر اساس روندهای شناسایی شده، مسیرهای آینده پژوهش و شکاف‌های دانشی در این حوزه کدامند؟

نوآوری اصلی این مطالعه در ارائه نخستین تحلیل مقایسه‌ای دوره‌ای از تحولات حکمروایی گردشگری با استفاده از ترکیب تحلیل هم‌رخدادی واژگان کلیدی، تحلیل شبکه‌های همکاری بین‌المللی و تحلیل ساختاری انتشارات علمی قرار دارد. این رویکرد چندبعدی امکان شناسایی الگوهای پنهان، نقاط عطف تاریخی و مسیرهای تکاملی مفهوم را فراهم می‌آورد و بینش‌های ارزشمندی برای پژوهشگران، سیاست‌گذاران و مدیران مقاصد ارائه می‌دهد.

در پاسخ به این شکاف پژوهشی، هدف اصلی این مطالعه، ترسیم یک نقشه جامع فکری و طولی از تحولات پارادایمی در حوزه حکمروایی گردشگری است؛ تحولاتی که نشان‌دهنده گذار از مدل‌های ایستا و تک‌بعدی به چارچوب‌های پویا، شبکه‌ای و چندسطحی است. برای دستیابی به این هدف، این مطالعه با اتخاذ یک رویکرد کمی و عینی، به تحلیل کتابسنجی بر روی مجموعه داده‌ای جامع شامل ۸۹۲ مقاله علمی مستخرج از پایگاه معتبر اسکوپوس می‌پردازد. این تحلیل به صورت تطبیقی در دو بازه زمانی متمایز انجام می‌شود: دوره شکل‌گیری اولیه و تثبیت مفهومی (۲۰۰۰-۲۰۱۵) و دوره بلوغ، تنوع‌بخشی و پاسخگویی به چالش‌های نوپدید (۲۰۱۶-۲۰۲۵). انتظار می‌رود این مقایسه تطبیقی، نه تنها ساختار فکری این حوزه - شامل مفاهیم محوری، گره‌های ارتباطی، و خوشه‌های موضوعی نوظهور مانند حکمروایی مشارکتی و گردشگری هوشمند - را آشکار سازد، بلکه الگوهای غالباً نامرئی در ساختار تولید و انتشار دانش، از جمله شناسایی مراکز و پیرامون‌های علمی و نابرابری‌های جغرافیایی در همکاری‌های بین‌المللی را نیز به تصویر بکشد. در

¹- Wan & Bramwell

نهایت، این پژوهش فراتر از یک مرور صرف، با ارائه یک نقشه دانش مبتنی بر شواهد، هم برای جامعه دانشگاهی جهت شناسایی دقیق‌تر شکاف‌های تحقیقاتی و مسیرهای پژوهشی آینده، و هم برای سیاست‌گذاران و مدیران مقاصد به منظور درک عمیق‌تر از روندهای جهانی، چارچوبی منسجم و کارآمد برای فهم تکامل این حوزه پژوهشی پویا و پیمایش مؤثرتر مسیرهای آینده فراهم می‌آورد.

۲. پیشینه تحقیق

مفهوم حکمروایی^۱ در دهه‌های اخیر، به‌ویژه از اوایل دهه ۱۹۸۰ میلادی، حضوری فزاینده در ادبیات علوم اجتماعی و مدیریت عمومی یافته (Dahiya & Das, 2020) و به عنوان سازه‌ای مهم در تحقیقات سیاست‌گذاری عمومی مطرح شده است (Guzal-Dec et al., 2020). برخلاف تصور سنتی که حکمروایی را تنها کارکردی منحصر به دولت‌های ملی می‌دانست این مفهوم فراتر از حکومت^۲ است. حکمروایی به مجموعه‌ای از سنت‌ها و نهادها اشاره دارد که از طریق آن، اقتدار به منظور منافع مشترک جامعه اعمال می‌شود. این فرآیند صرفاً به دولت محدود نمی‌شود، بلکه شامل بخش خصوصی و گروه‌های جامعه مدنی نیز می‌شود. بنابراین، تکامل مفهومی از «حکومت» به «حکمروایی» نشان‌دهنده گستردگی بیشتر دامنه ذی‌نفعان و فرآیندهای درگیر در مدیریت امور عمومی است (Dahiya & Das, 2020; Detotto et al., 2021; Zaitul et al., 2023).

اهمیت حکمروایی به دلیل پیامدهای آن برای توسعه شناخته شده است. یکی از نخستین مطالعاتی که به این موضوع پرداخته، پژوهش برایان مک لاین^۳ در اوایل دهه ۱۹۷۰ است. از نظر او حکومت، مجموعه‌ای از نهادهای رسمی و حقوقی با قدرت قانونی است. اما حکمروایی، نوعی فرآیند است. این فرآیند، شبکه به هم پیوسته‌ای است که هم حکومت و هم جامعه‌ی مدنی را در برمی‌گیرد (خداپناه، ۱۴۰۱؛ حسام و همکاران، ۱۳۹۳). اما در حوزه گردشگری، حکمروایی از دهه ۱۹۹۰ به تدریج در مطالعات حضور بیشتری یافته است (Bono I Gispert & Anton Clavé, 2020). یافته‌های مسرورنژاد و همکاران (۱۳۹۱) حاکی از آن است که روندهای جدید، به جای مدل‌های بالا به پایین، به سوی الگوهای مشارکت‌محور و شبکه‌ای با محوریت جامعه محلی گرایش دارند. در این چارچوب، حکمروایی روستایی نه تنها بر نقش نهادهای رسمی تأکید دارد، بلکه بر تعامل بین شوراهای اسلامی، دهیاری‌ها، نهادهای غیردولتی و کنشگران محلی مبتنی است. این الگو با شاخص‌هایی مانند مشارکت گسترده، شفافیت، پاسخگویی، بهره‌وری از منابع و حفظ منافع عمومی تعریف شده و هدف نهایی آن، ارتقای کیفیت زندگی و توسعه فضایی پایدار در سکونتگاه‌های روستایی است.

حکمروایی در توسعه و سیاست‌گذاری مقاصد گردشگری جایگاهی کلیدی خواهد داشت (Hall, 2015). محققان حکمروایی را با رویکردهای متفاوت (فرآیندی، لیبرال و سوسیالیست)، ابعاد (سیاسی، اقتصادی و انسانی) و اهداف (توسعه اقتصادی، توسعه سیاسی و توسعه پایدار انسانی) تبیین کرده‌اند (Dahiya & Das, 2020). با توجه به تنوع

۱- Governance

۲- Government

۳- Brian McLaughlin

شرایط در مناطق مختلف، کارکردها و فعالیت‌های حکمروایی اغلب متفاوت است. در زمینه گردشگری، حکمروایی موثر در سطوح محلی می‌تواند مشارکت، پاسخگویی، ابتکارات و اقدامات سیاستی را تقویت کرده و بستری برای اشتراک اطلاعات، بحث، مذاکره و یادگیری فراهم آورد (Bhuiyan et al., 2023). مطالعات مختلف، مدل‌های متنوعی را برای حکمروایی ارائه کرده‌اند. یکی از دسته‌بندی‌ها بر اساس بازیگران سیاستی، شیوه‌های راهبری، و تعادل بین مداخله دولت و خودتنظیمی است (Hall, 2015). بر این اساس، چهار سیستم (مدل) حکمروایی شامل سلسله‌مراتبی، بازاری، شبکه‌ای و اجتماعی شناسایی شده‌اند (Jamal & Camargo, 2018). برخی تحقیقات نیز مدل‌های هفت‌گانه (مدیریتی، شرکتی، رشدگرا، رفاهی، خادم‌پرور، کثرت‌گرا و پوپولیستی) را از ادبیات علوم سیاسی مطرح کرده‌اند، هرچند مدل رفاهی برای مقاصد گردشگری کمتر مرتبط دانسته شده است (Islam et al., 2023). علاوه بر این، در زمینه کارآفرینی گردشگری، نتایج مطالعات نشان می‌دهد که مدل‌های «حکمروایی خوب» متداول هستند، اما رویکرد «یک اندازه برای همه» کارساز نیست و نیاز به بررسی مدل‌های ترکیبی (هیبریدی) وجود دارد. مدل‌های ترکیبی می‌توانند ترکیبی از عناصر مدل‌های مختلف را در برگیرند (Andriastuti et al., 2024; Bhuiyan et al., 2023).

مفهوم حکمروایی خوب یکی از موضوعات جدیدی است که طی دو دهه گذشته مورد توجه محققان و مجامع علمی بین‌المللی قرار گرفته است (Dahiya & Das, 2020; Guzal-Dec et al., 2020). اصول حکمروایی خوب در بهبود نتایج حکمروایی، مانند کاهش فساد و بهبود عملکرد، مهم تلقی می‌شوند (Mandić & Kennell, 2021). اصول حکمروایی خوب توسط نهادها و محققان مختلفی شناسایی شده‌اند (Mandić & Kennell, 2021; Nyseth & Viken, 2016; Zaitul et al., 2023). به عنوان مثال، برنامه توسعه ملل متحد^۱ چندین اصل حکمروایی شامل حاکمیت قانون، مشارکت، جهت‌گیری مبتنی بر اجماع، پاسخگویی، انصاف، اثربخشی و کارایی را پیشنهاد کرده است (Nyseth & Viken, 2016; Zaitul et al., 2023). اصول دیگری نیز شامل شفافیت، پاسخگویی، مشارکت، حاکمیت قانون و ارائه خدمات عمومی توسط محققان ذکر شده‌اند. اصول حکمروایی خوب مانند شفافیت، فراگیری، مشروعیت، انصاف، پاسخگویی، جهت‌گیری، قابلیت و عملکرد نیز توصیه شده‌اند (Zaitul et al., 2023).

شفافیت و پاسخگویی به عنوان اصول کلیدی حکمروایی خوب مطرح هستند (Mandić & Kennell, 2021; Nyseth & Viken, 2016; Valente et al., 2015; Zaitul et al., 2023). شفافیت به این معناست که دلایل تصمیم‌گیری‌ها به وضوح اطلاع‌رسانی شده و اطلاعات به آسانی در دسترس و قابل دسترسی باشند [Nyseth & Viken, 2016; Zaitul et al., 2023]. پاسخگویی نیز به پذیرش مسئولیت توسط نهاد حکمروایی و پاسخگو بودن آن در قبال تصمیماتش اشاره دارد (Nyseth & Viken, 2016; Zaitul et al., 2023). این اصول در تعاریف پارامترهای اصلی حکمروایی خوب در گردشگری محلی نیز گنجانده شده‌اند (Bhuiyan et al., 2023). از دیدگاه جامعه محلی در حکمروایی روستایی، شفافیت و پاسخگویی از اصول مهم محسوب می‌شوند (Mandić & Kennell, 2021; Zaitul et al., 2023). اهمیت شفافیت و پاسخگویی در مطالعات ارتباط بین رهبری و حکمروایی خوب نیز

^۱- UNDP

تایید شده است (Klijn & and Koppenjan, 2000).

مشارکت نیز از اصول محوری حکمروایی خوب و به ویژه حکمروایی روستایی و گردشگری محسوب می‌شود (Andriastuti et al., 2024; Bhuiyan et al., 2023; Bono I Gispert & Anton Clavé, 2020; C., 2013; Hübner et al., 2014; Mandić & Kennell, 2021; Nyseth & Viken, 2016; Zaitul et al., 2023). مشارکت کلید مشروعیت دموکراتیک، شفافیت و اثربخشی سیاست‌های عمومی است (Nyseth & Viken, 2016). در حکمروایی خوب، مشارکت به معنای میانجی‌گری منافع متفاوت برای دستیابی به اجماع گسترده در خصوص بهترین منافع گروه و در صورت امکان، سیاست‌ها و رویه‌ها است (Nyseth & Viken, 2016; Zaitul et al., 2023). مشارکت به عنوان یکی از ابعاد اصلی حکمروایی گردشگری شناسایی شده است. این اصل در حکمروایی شهری و روستایی نیز مورد استفاده قرار گرفته است (Bono I Gispert & Anton Clavé, 2020; C., 2013). ارتباط بین جامعه محلی، مشارکت و اقدام جمعی در حکمروایی گردشگری روستایی بر اهمیت مشارکت تأکید دارد (Beer, 2014; Daftary, 2019; Kallmuenzer et al., 2021; Reina-Usuga et al., 2024). اصول حکمروایی خوب، از جمله شفافیت، پاسخگویی و مشارکت، نقش اساسی در موفقیت سیاست‌های عمومی ایفا می‌کنند. در حوزه روستا، مشارکت به معنای تأثیرگذاری ساکنان بر تصمیم‌گیری‌ها و سهم شدن در قدرت محلی است که در چارچوب اهداف توسعه پایدار از اهمیت بالایی برخوردار است (افتخاری و همکاران، ۱۳۹۱). اصولی نظیر شفافیت، پاسخگویی، مسئولیت‌پذیری، قانون‌گرایی، اثربخشی، اجماع‌گرایی، عدالت و برابری نیز به عنوان ابعاد کلیدی حکمروایی خوب شناخته می‌شوند. مطالعه حاضر با این دیدگاه موافق است که قدرت از طریق تأثیرگذاری شکل می‌گیرد، اما این فرض را به چالش می‌کشد که در صورت عدم تحقق آرمان‌ها، جوامع روستایی بازنده محسوب نمی‌شوند. مگ‌گوئیرک^۱ بر این نکته تأکید دارد که همواره کشمکش‌هایی بر سر مقیاس تصمیم‌گیری‌های کلیدی وجود دارد، چرا که تمرکز قدرت در مناطق کلان‌شهری، عملاً امکان اظهار نظر و تصمیم‌گیری را از جوامع کوچک‌تر مانند روستاها سلب کرده است. همچنین، هربرت-چشر^۲ و همکاران (۲۰۱۱) معتقدند که در حالی که مطالعات مربوط به حکمروایی شهری عمدتاً بر تعامل دولت و بخش خصوصی تمرکز دارند، در حوزه روستایی، تأکید بر تعامل میان دولت و جوامع محلی است (Beer, 2014).

در ادبیات حکمروایی، مدل‌های گوناگونی برای تحلیل و تبیین سازوکارهای مدیریت، سیاست‌گذاری و مشارکت در حوزه‌های مختلف از جمله گردشگری ارائه شده‌اند. در این راستا، ولنت^۳ و همکاران (۲۰۱۵) در پژوهشی دو مدل عمده را معرفی می‌کند: مدل دولت‌محور و مدل بازارمحور. در مدل دولت‌محور^۴، سطوح بالاتری از مشارکت، شفافیت، مشروعیت و اثربخشی مشاهده می‌شود؛ به‌ویژه از طریق هماهنگی با سطوح بالاتر دولتی و بسیج نهادهای محلی نظیر

^۱- McGuirk

^۲- Herbert-Cheshire

^۳- Valente

^۴- ACO

شهرداری‌ها. این مدل همچنین از دیدگاه ذی‌نفعان به‌عنوان رهبر منطقه‌ای شناخته می‌شود. در مقابل، مدل بازارمحور^۱ در ابتدا در زمینه بازاریابی و ایجاد برند عملکرد مؤثری داشت و در جذب منابع، به‌ویژه از سوی بخش خصوصی و نهادهای بین‌المللی، کارآمد ظاهر شد. با این حال، در گذر زمان، به دلیل کاهش مشارکت، شفافیت و پاسخگویی، مشروعیت و ظرفیت رهبری خود را - به‌ویژه در حوزه‌هایی چون توسعه محصول و ظرفیت‌سازی - از دست داد. در عمل، ولنت تأکید می‌کند که مدل‌های حکمروایی اغلب ترکیبی از ویژگی‌های مدل‌های ایده‌آل هستند (Valente et al., 2015).

در این زمینه، شیان و گو نیز چندین رویکرد کلیدی در زمینه حکمروایی گردشگری معرفی کرده است که هر یک متناسب با ساختار نهادی و شرایط اجتماعی خاص، می‌توانند در تبیین شیوه‌های مدیریتی و سیاست‌گذاری گردشگری مورد استفاده قرار گیرند. نخستین رویکرد، رویکرد دولت‌محور است که در آن دولت به‌عنوان بازیگر اصلی در فرآیند تصمیم‌گیری، سیاست‌گذاری و اجرای برنامه‌های گردشگری نقش ایفا می‌کند. در این مدل، تمرکز قدرت عمدتاً در نهادهای دولتی است و مشارکت سایر بازیگران، از جمله جوامع محلی و بخش خصوصی، به‌شدت محدود است. در مقابل، رویکرد مشارکتی، بر تعامل فعال و مؤثر میان تمامی ذی‌نفعان تأکید دارد. این مدل تلاش می‌کند تا فرایندهای تصمیم‌گیری را دموکراتیک‌تر و پاسخگوتر سازد. رویکرد حکمروایی شبکه‌ای، شکل دیگری از تعاملات بین‌نهادی را معرفی می‌کند که در آن تصمیم‌گیری‌ها و همکاری‌ها در بستری غیرمتمرکز، افقی و مبتنی بر مذاکره میان بازیگران مختلف شکل می‌گیرد. افزون بر این، رویکرد حکمروایی تطبیقی به‌عنوان پاسخی به پیچیدگی‌ها، پویایی‌ها و عدم قطعیت‌های روزافزون در حوزه گردشگری، تأکید دارد که سیستم‌های مدیریتی باید انعطاف‌پذیر بوده و توان انطباق با تغییرات محیطی، اقتصادی و اجتماعی را داشته باشند. در نهایت، رویکرد حکمروایی چندسطحی، به تعامل و هم‌افزایی میان سطوح مختلف سیاست‌گذاری، از سطح محلی گرفته تا منطقه‌ای، ملی و حتی بین‌المللی، توجه دارد. در این مقاله تصریح شده است که هیچ‌یک از این رویکردها به‌تنهایی کافی نیست و ترکیبی از آن‌ها، متناسب با زمینه‌های نهادی و فرهنگی، اثربخش‌تر خواهد بود (Xian & Gu, 2020). جدول شماره ۱، خلاصه‌ای از هشت مدل اصلی حکمروایی در گردشگری است. هر یک از این مدل‌ها، با توجه به ویژگی‌های کلیدی خود، رویکرد متفاوتی برای مدیریت و توسعه گردشگری ارائه می‌دهند.

^۱- IER

جدول ۱. انواع مدل‌ها و رویکردهای حکمروایی در گردشگری

Table 1. Types of Tourism Governance Models and Approaches

ردیف	مدل / رویکرد	ویژگی‌های کلیدی
۱	دولت‌محور	تمرکز قدرت در نهادهای دولتی، مشارکت محدود بازیگران غیردولتی
۲	بازارمحور	نقش فعال بخش خصوصی، تمرکز بر بهره‌وری و جذب منابع، کاهش تدریجی مشروعبیت
۳	مشارکتی	تأکید بر تعامل دموکراتیک میان همه ذی‌نفعان، پاسخگویی و شفافیت بالا
۴	شبکه‌ای	تصمیم‌گیری غیرمتمرکز، همکاری بین‌نهادی، گفت‌وگوی افقی
۵	اجتماعی	تمرکز بر مشارکت جامعه محلی، عدالت اجتماعی و منافع عمومی
۶	ترکیبی (هیبریدی)	تلفیق عناصر مدل‌های مختلف، انطباق با شرایط خاص هر منطقه
۷	تطبیقی	انعطاف‌پذیر در برابر تغییرات محیطی و نهادی، سازگار با عدم قطعیت‌ها
۸	چندسطحی	هماهنگی بین سطوح محلی، منطقه‌ای، ملی و بین‌المللی

علی‌رغم رشد تصاعدی حجم پژوهش‌ها، چشم‌انداز فکری حوزه حکمروایی گردشگری همچنان از چندین شکاف ساختاری رنج می‌برد که مانع از بلوغ نظری و کاربردی آن شده است. نخست، یک خلاء تاریخی در ادبیات مشهود است؛ فقدان مطالعات طولی و تطبیقی باعث شده تا مسیر تکاملی این پارادایم از ریشه‌های مفهومی اولیه تا پاسخ‌های انطباقی آن به بحران‌های معاصر به‌خوبی درک نشود. این شکاف با پراکندگی و عدم انسجام ذاتی این حوزه تشدید می‌شود؛ ماهیت میان‌رشته‌ای حکمروایی گردشگری، اگرچه نقطه قوت آن است، اما به ایجاد جزایر نظری متعدد و گفتمان‌های موازی منجر شده که دستیابی به یک تصویر کلان و یکپارچه از دانش موجود را دشوار می‌سازد. علاوه بر این، غلبه مطالعات موردی تک‌مقصودی، ضمن ارائه بینش‌های عمیق زمینه‌مند، قابلیت تعمیم‌پذیری یافته‌ها و توسعه چارچوب‌های نظری جامع را محدود کرده است. این مسئله با یک عدم توازن جغرافیایی در تولید دانش همراه است، به‌طوری‌که دیدگاه‌های غربی غالباً بر گفتمان علمی مسلط بوده و دانش بومی و تجربیات مناطق دیگر را به حاشیه می‌راند. در مجموع، این شکاف‌ها تصویری مه‌آلود از ساختار دانش این حوزه ترسیم کرده‌اند که تشخیص روندهای کلان، شناسایی پیشروترین مباحث و هدایت پژوهش‌های آینده را برای محققان دشوار می‌سازد.

برای پاسخگویی به این چالش‌های چندوجهی، نیازمند یک رویکرد روش‌شناختی هستیم که بتواند فراتر از مطالعات فردی، کل ساختار دانش را به صورت عینی و نظام‌مند ترسیم کند. در همین راستا، تحلیل کتاب‌سنجی به عنوان یک ابزار قدرتمند تحلیلی، راهکاری مؤثر برای پر کردن این شکاف‌ها ارائه می‌دهد. این رویکرد برای شناسایی ساختارهای فکری، کانون‌های پژوهشی، و شبکه‌های همکاری در حوزه‌های علمی نوظهور ضروری است. پژوهش حاضر با بهره‌گیری از این قابلیت، نه تنها به توصیف ادبیات، بلکه به کالبدشکافی ساختاری آن می‌پردازد. این مطالعه از طریق تحلیل هم‌رخدادی واژگان، خوشه‌های موضوعی پنهان و تحولات مفهومی را در طول زمان آشکار می‌سازد و از طریق تحلیل شبکه‌های همکاری، الگوهای جغرافیایی و نهادی تولید دانش را به تصویر می‌کشد. بنابراین، این تحقیق با ارائه نخستین نقشه جامع و تطبیقی از تحولات پارادایمی حکمروایی گردشگری، به دنبال تثبیت یک خط پایه مستند برای پژوهش‌های آتی است و ابزاری مناسب برای هدایت نظام‌مند تحقیقات آینده در این حوزه پژوهشی پویا و حیاتی فراهم می‌آورد.

۳. روش‌شناسی پژوهش

پژوهش حاضر با اتخاذ یک رویکرد کمی-تحلیلی، به بررسی نظام‌مند تحولات مفهومی، ساختاری و شبکه‌ای در حوزه حکمروایی گردشگری طی بازه زمانی ۲۵ ساله (۲۰۰۰-۲۰۲۵) می‌پردازد. این مطالعه بر اساس چارچوب روش‌شناختی تحلیل کتاب‌سنجی طراحی شده و با رویکردی اکتشافی-توصیفی، در پی شناسایی الگوهای پنهان و ترسیم مسیرهای تکاملی در بدنه دانش این حوزه است. مبنای فلسفی این پژوهش بر پارادایم اثبات‌گرا استوار است که با تأکید بر مشاهده‌پذیری و عینیت، امکان تحلیل داده‌های کتاب‌شناختی به شیوه‌ای قابل تکرار و اعتبارسنجی را فراهم می‌آورد. طراحی پژوهش به صورت گذشته‌نگر و تطبیقی انجام شده و با تحلیل مقایسه‌ای دو دوره زمانی متمایز (۲۰۰۰-۲۰۱۵ و ۲۰۱۶-۲۰۲۵)، امکان شناسایی نقاط عطف تاریخی و تحولات پارادایمی کلیدی را میسر می‌سازد. انتخاب روش کتاب‌سنجی به دلیل قابلیت‌های منحصربه‌فرد آن در کالبدشکافی ساختار فکری حوزه‌های دانش صورت گرفته است؛ این روش امکان تحلیل کلان‌داده‌های علمی، ترسیم نقشه‌های مفهومی، شناسایی خوشه‌های موضوعی نوظهور و کشف الگوهای همکاری میان پژوهشگران و نهادها را بدون سوگیری‌های تفسیری محقق فراهم می‌آورد. پایگاه داده اسکوپوس به دلیل پوشش جامع بین‌رشته‌ای، سیستم استنادی استاندارد و قابلیت‌های جستجوی پیشرفته، به عنوان منبع اصلی استخراج داده‌ها انتخاب شد. این پایگاه با نمایه‌سازی بیش از ۲۷,۰۰۰ نشریه علمی معتبر، بستری ایده‌آل برای انجام تحلیل‌های کتاب‌سنجی دقیق و قابل اتکا فراهم می‌آورد. استراتژی جستجو با هدف دستیابی به حداکثر حساسیت^۱ و ویژگی^۲، بر اساس ترکیب منطقی واژگان کلیدی مرتبط با حکمروایی گردشگری تدوین و در تاریخ ۱۵ دسامبر ۲۰۲۴ اجرا گردید. عبارت جستجوی نهایی، که پس از چندین مرحله آزمون و بهینه‌سازی بر روی نمونه‌های اولیه نهایی شد، به شرح زیر است:

عنوان-چکیده-کلمات کلیدی ((حکمرانی گردشگری یا حکمرانی مقصد یا سیاست گردشگری W/3 حکمرانی یا حکمرانی همکارانه W/5 گردشگری یا حکمرانی مشارکتی W/5 گردشگری یا حکمرانی چندسطحی W/5 گردشگری یا حکمرانی تطبیقی W/5 گردشگری یا حکمرانی محیط‌زیستی W/5 گردشگری یا حکمرانی هوشمند W/5 گردشگری (و نه حکمرانی شرکتی یا حکمرانی دانشگاهی یا حکمرانی بیمارستانی).

این جستجو با اعمال فیلترهای مشخصی محدود شد که شامل (۱) نوع مدرک: مقالات پژوهشی و مروری دارای داوری همتا؛ (۲) زبان: انگلیسی؛ (۳) بازه زمانی: ۱ ژانویه ۲۰۰۰ تا ۳۱ دسامبر ۲۰۲۵؛ (۴) وضعیت: مقالات نهایی منتشر شده؛ و (۵) حوزه‌های موضوعی مرتبط (علوم اجتماعی، مدیریت، محیط زیست و اقتصاد) بود تا اطمینان حاصل شود که مجموعه داده نهایی، هسته اصلی ادبیات علمی این حوزه را نمایندگی می‌کند.

فرآیند جستجوی اولیه منجر به شناسایی ۱,۸۴۷ مدرک شد که پس از اعمال فیلترهای اولیه و حذف موارد تکراری، به ۱,۲۳۴ مدرک کاهش یافت. سپس، فرآیند غربال‌گری دو مرحله‌ای انجام شد: در مرحله اول، عناوین و چکیده‌های

1- Sensitivity

2- Specificity

تمامی مقالات توسط دو محقق مستقل بر اساس معیارهای ورود و خروج از پیش تعریف شده بررسی شدند (Cohen's $Kappa = 0.89$). معیارهای ورود شامل: (۱) تمرکز اصلی مقاله بر حکمروایی در بستر گردشگری یا کاربرد مفاهیم حکمروایی در مدیریت مقاصد گردشگری، (۲) ارائه چارچوب نظری، تجربی یا روش‌شناختی مرتبط با حکمروایی، (۳) کیفیت علمی قابل قبول بر اساس معیارهای مجله انتشار و تعداد استناد، و (۴) دسترسی کامل به متن مقاله یا حداقل چکیده تفصیلی بود. معیارهای خروج نیز شامل: (۱) مقالات کنفرانسی، گزارش‌های فنی و پایان‌نامه‌های دانشجویی، (۲) مطالعاتی که حکمروایی را صرفاً به صورت حاشیه‌ای یا در چند جمله مورد اشاره قرار داده‌اند، (۳) مقالات با کیفیت پایین یا منابع غیرمعتبر، و (۴) موارد تکراری یا مقالات با داده‌های ناقص بود. در مرحله دوم، متن کامل ۳۴۲ مقاله مورد بررسی دقیق قرار گرفت و در نهایت ۸۹۲ مقاله برای تحلیل نهایی انتخاب شدند. اطلاعات کتابشناختی شامل عنوان، نویسندگان، سال انتشار، منبع انتشار، چکیده، کلیدواژه‌های نویسنده و فهرست کنترل‌شده، آدرس‌های سازمانی نویسندگان، تعداد استناد، و فهرست مراجع برای هر مقاله استخراج و در قالب فایل‌های CSV و RIS برای تحلیل‌های بعدی آماده‌سازی شدند.

اجرای استراتژی جستجو منجر به شناسایی اولیه ۱۸۴۷ مدرک شد. پس از حذف خودکار موارد تکراری، ۱،۲۳۴ مدرک برای فرآیند غربال‌گری دو مرحله‌ای باقی ماند. در مرحله نخست، عناوین و چکیده‌های تمامی مقالات توسط دو محقق به صورت مستقل و بر اساس مجموعه‌ای از معیارهای ورود و خروج از پیش تعریف شده، مورد ارزیابی قرار گرفتند. سطح بالای توافق بین ارزیابان ($Cohen's Kappa = 0.89$) نشان‌دهنده پایایی این فرآیند بود. معیارهای ورود شامل تمرکز اصلی مقاله بر حکمروایی در بستر گردشگری، ارائه محتوای نظری یا تجربی معنادار، و انتشار در منابع علمی معتبر بود. در مقابل، معیارهای خروج شامل مقالات کنفرانسی، گزارش‌های فنی، مطالعات با اشاره حاشیه‌ای به حکمروایی، و مقالات فاقد دسترسی کامل به متن می‌شد. در مرحله دوم، متن کامل ۳۴۲ مقاله که در مرحله اول واجد شرایط تشخیص داده شده بودند، به دقت بررسی شد تا از انطباق کامل آن‌ها با اهداف پژوهش اطمینان حاصل شود. این فرآیند دقیق پالایش داده‌ها، در نهایت منجر به انتخاب مجموعه داده نهایی شامل ۸۹۲ مقاله برای تحلیل کتاب‌سنجی گردید. اطلاعات کامل کتاب‌شناختی، شامل فراداده‌های استاندارد (عنوان، نویسندگان، چکیده، کلیدواژه‌ها)، اطلاعات سازمانی نویسندگان، داده‌های استنادی و فهرست مراجع برای هر مقاله استخراج و جهت تحلیل‌های بعدی در قالب فایل‌های CSV و RIS سازماندهی شد.

برای حصول اطمینان از پایایی و روایی یافته‌ها، یک چارچوب اعتبارسنجی چندوجهی به کار گرفته شد. نخست، روایی همگرا از طریق مقایسه تطبیقی الگوهای کلان‌شناسایی شده با نتایج مطالعات کتاب‌سنجی مشابه در حوزه‌های مرتبط (مانند گردشگری پایدار و مدیریت مقصد) ارزیابی شد. دوم، پایایی ساختاری خوشه‌بندی‌ها از طریق تحلیل حساسیت بررسی گردید؛ این کار با تغییر پارامتر وضوح در نرم‌افزار VOSviewer (در سه سطح ۰.۸، ۱.۰، ۱.۲) و بررسی ثبات ساختار خوشه‌ها انجام شد. سوم، روایی محتوایی خوشه‌ها از طریق بازبینی کیفی یک نمونه تصادفی ۱۵ درصدی از مقالات هر خوشه توسط دو متخصص مستقل حوزه ($Inter-rater reliability = 0.92$) تأیید شد. چهارم، برای تأیید روایی تفسیری، نتایج و تفسیرهای اولیه در یک پنل متخصصان متشکل از پنج استاد برجسته حوزه حکمروایی

گردشگری به بحث گذاشته شد. در نهایت، اعتبارسنجی متقابل داده‌ها با جستجوی محدود ۲۰ درصد از مقالات اصلی در پایگاه Web of Science انجام شد تا سوگیری احتمالی ناشی از تک‌منبعی بودن داده‌ها ارزیابی شود. فرآیندهای دقیق کنترل کیفیت نیز شامل پاک‌سازی دستی داده‌ها، استانداردسازی نام نویسندگان و نهادها، و یکسان‌سازی واژگان کلیدی برای افزایش دقت تحلیل بود.

علی‌رغم تلاش برای به حداکثر رساندن دقت و اعتبار، این پژوهش با محدودیت‌های ذاتی روش‌شناختی مواجه است که باید در تفسیر نتایج مد نظر قرار گیرند. نخست، اتکای انحصاری به پایگاه داده اسکوپوس، اگرچه پوشش گسترده‌ای دارد، اما ممکن است منجر به سوگیری شده و مقالات نمایه شده در سایر پایگاه‌ها یا نشریات منطقه‌ای را نادیده گرفته باشد. دوم، محدودیت به مقالات انگلیسی‌زبان، یک سوگیری زبانی ایجاد می‌کند که می‌تواند مشارکت پژوهشگران غیرانگلیسی‌زبان را کم‌نمایی کرده و نمایندگی جهانی یافته‌ها را کاهش دهد. سوم، تأخیر زمانی در بلوغ استنادات به این معناست که مقالات جدیدتر (به‌ویژه پس از سال ۲۰۲۲) هنوز به اوج تأثیر استنادی خود نرسیده‌اند، که این امر ممکن است اهمیت واقعی مفاهیم نوظهور را کمتر از حد واقعی نشان دهد. چهارم، باید توجه داشت که تحلیل هم‌رخدادی، همبستگی مفهومی را نشان می‌دهد و قادر به استنتاج روابط علی بین مفاهیم نیست. در نهایت، ماهیت کمی این پژوهش، امکان تحلیل عمیق محتوای کیفی، زمینه‌های فرهنگی-اجتماعی و تفاوت‌های ظریف در استدلال‌های هر مقاله را فراهم نمی‌آورد. برای کاهش تأثیر این محدودیت‌ها، نتایج با احتیاط تفسیر شده و در بخش نتیجه‌گیری، پیامدهای آن‌ها برای تعمیم‌پذیری یافته‌ها به صراحت مورد بحث قرار گرفته است.

۴- نتایج

۴-۱. تحلیل نقشه شبکه همکاری‌های بین‌المللی در پژوهش‌های حکمروایی گردشگری

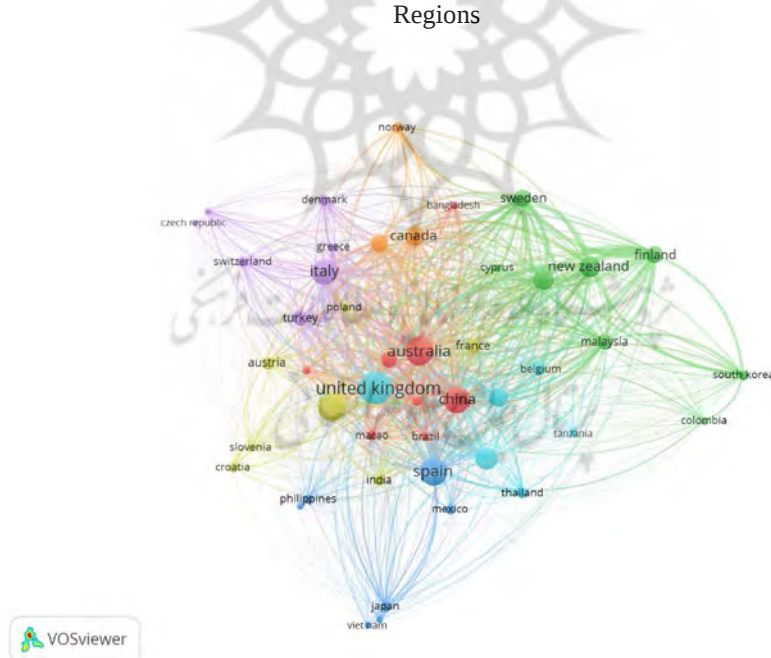
تحلیل شبکه همکاری‌های بین‌المللی، همانطور که در شکل ۱ به تصویر کشیده شده، یک چشم‌انداز جهانی کاملاً ساختارمند و متمرکز را در حوزه پژوهش‌های حکمروایی گردشگری آشکار می‌سازد. در این نقشه، یک هسته کانونی قدرتمند متشکل از کشورهای انگلستان، چین، اسپانیا، استرالیا و کانادا به وضوح قابل تشخیص است. این کشورها که با گره‌های بزرگ‌تر و مرکزیت بالاتر مشخص شده‌اند، نه تنها به عنوان پرکارترین تولیدکنندگان دانش، بلکه به عنوان هاب‌های اصلی و شکل‌دهندگان به گفتمان علمی جهانی عمل می‌کنند. الگوی خوشه‌بندی رنگی در این شبکه، بیانگر شکل‌گیری جوامع معرفتی متمایزی است که عمدتاً بر اساس قرابت‌های جغرافیایی، زبانی و نهادی شکل گرفته‌اند. به طور مشخص، خوشه‌هایی با محوریت اروپای غربی (انگلستان و اسپانیا)، منطقه آسیا-پاسیفیک (استرالیا و چین) و آمریکای شمالی (کانادا) پدیدار شده‌اند. این ساختار نشان می‌دهد که جریان دانش و همکاری‌های پژوهشی در درون این بلوک‌های منطقه‌ای به مراتب متراکم‌تر از ارتباطات بین-منطقه‌ای است.

تحلیل عمیق‌تر این ساختار، وجود یک الگوی همکاری نامتقارن و یک وابستگی مشخص مرکز-پیرامون را در اکوسیستم تولید دانش حکمروایی گردشگری تأیید می‌کند. کشورهای در حال توسعه، از جمله تایلند، مالزی، کلمبیا و

فیلیپین، عمدتاً در موقعیت‌های حاشیه‌ای و پیرامونی شبکه قرار گرفته و با ارتباطات محدودتر و ضعیف‌تری به هسته مرکزی متصل هستند. این الگوی فضایی، صرفاً یک نمایش جغرافیایی نیست، بلکه می‌تواند بازتابی از شکاف‌های ساختاری عمیق‌تر در دسترسی به منابع مالی، زیرساخت‌های پژوهشی پیشرفته و شبکه‌های نخبگان علمی باشد. تراکم بالای پیوندهای درون‌منطقه‌ای در مقایسه با پیوندهای بین‌منطقه‌ای، همچنین بر تأثیر قابل توجه عوامل جغرافیایی و فرهنگی بر شکل‌گیری همکاری‌ها صحنه می‌گذارد. این یافته‌ها، اهمیت حیاتی توسعه استراتژی‌های همکاری فراگیرتر و متوازن‌تر را برجسته می‌سازد؛ استراتژی‌هایی که نه تنها به تقویت تبادل دانش جنوب-جنوب کمک کنند، بلکه با کاهش وابستگی‌های ساختاری به مراکز سنتی، به شکل‌گیری یک دانش جهانی واقعاً متنوع و چندصدایی در حوزه حکمروایی گردشگری یاری رسانند. نقشه شبکه همکاری‌های بین‌المللی نشان‌دهنده گره‌ها و پیوندهای پژوهشی بین کشورها در حوزه حکمروایی گردشگری است. اندازه‌ی گره‌ها بیانگر حجم تولید دانش و مرکزیت کشورها در شبکه است و رنگ‌های متفاوت، خوشه‌های منطقه‌ای یا جوامع معرفتی متمایز را نشان می‌دهد. خطوط اتصال بین گره‌ها، میزان همکاری علمی بین کشورها را منعکس می‌کند؛ هرچه تعداد و ضخامت خطوط بیشتر باشد، سطح همکاری قوی‌تر است. شکل یک میزان تولید علمی و همکاری بین کشورها در پژوهش‌های حکمروایی گردشگری را نشان می‌دهد. رنگ‌ها، خوشه‌های منطقه‌ای و موقعیت گره‌ها نقش کشورها در شبکه را نمایان می‌کند.

شکل ۱. نقشه شبکه همکاری‌های بین‌المللی در پژوهش‌های حکمروایی گردشگری (خوشه‌بندی بر اساس مناطق جغرافیایی)

Fig 1. International Collaboration Networks in Tourism Governance Research (Clustered by Geographic Regions)

۴-۲. تحلیل شبکه نشریات علمی در پژوهش‌های حکمروایی گردشگری

تحلیل شبکه استنادی نشریات علمی، که نقشه آن در شکل ۲ ارائه شده است، ساختار انتشاراتی و جریان دانش در حوزه حکمروایی گردشگری را به روشنی ترسیم می‌کند. این شبکه یک ساختار مشخص هسته-پیرامون را به نمایش می‌گذارد. در کانون این ساختار، مجله گردشگری پایدار^۱ با بالاترین مرکزیت درجه و اندازه گره، به عنوان هسته اصلی و لنگرگاه فکری این حوزه عمل می‌کند. این موقعیت محوری نشان می‌دهد که این نشریه نه تنها بیشترین حجم مقالات مرتبط را منتشر کرده، بلکه به طور فعال گفتمان علمی مرتبط با حکمروایی پایدار را شکل داده و هدایت می‌کند. در لایه دوم این ساختار، نشریاتی نظیر جغرافیای گردشگری^۲، سالنامه مطالعات گردشگری^۳ و مسائل / موضوعات روز گردشگری^۴ قرار دارند که با ایفای نقش پل‌های ارتباطی، خوشه‌های موضوعی مختلف را به یکدیگر متصل می‌کنند. الگوی رنگ‌بندی خوشه‌ها نیز تمایز موضوعی روشنی را نشان می‌دهد: خوشه سبز با محوریت مجله گردشگری پایدار بر پایداری و حکمروایی محیط‌زیستی؛ خوشه قرمز با محوریت مجله جغرافیای گردشگری بر برنامه‌ریزی فضایی و توسعه مقصد؛ و خوشه آبی با محوریت موضوعات روز گردشگری بر مسائل نوپدید و مدیریت معاصر گردشگری متمرکز هستند.

تحلیل ساختاری شبکه بیانگر وجود الگوهای تخصصی‌سازی و همگرایی موضوعی در انتشارات حکمروایی گردشگری است. نشریات تخصصی مانند حکمرانی مقصد گردشگری^۵ و شهرها^۶ در موقعیت‌های پیرامونی تر قرار دارند که نشان‌دهنده رویکرد تخصصی‌تر آن‌ها به جنبه‌های خاص حکمروایی است. وجود نشریات بین‌رشته‌ای مانند محیط‌زیست، توسعه و پایداری^۷، مطالعات برنامه‌ریزی اروپایی^۸ و نشریه پژوهش‌های سیاست‌گذاری در گردشگری^۹ در شبکه، تأکیدی بر ماهیت چندوجهی و بین‌رشته‌ای مطالعات حکمروایی گردشگری است. تراکم بالای ارتباطات میان نشریات در هسته مرکزی شبکه نشان‌دهنده گردش فعال دانش و استنادات متقابل است، در حالیکه نشریات پیرامونی با ارتباطات محدودتر، نقش تکمیلی در پوشش ابعاد تخصصی‌تر حکمروایی ایفا می‌کنند. این ساختار شبکه‌ای منعکس‌کننده بلوغ حوزه پژوهشی حکمروایی گردشگری و تشکیل جوامع معرفتی منسجم پیرامون نشریات کلیدی است. شکل شماره دو شبکه استنادی نشریات علمی در حوزه حکمروایی گردشگری را نشان می‌دهد و نقش محوری مجله گردشگری پایدار، ارتباط میان خوشه‌های موضوعی و موقعیت نشریات تخصصی و بین‌رشته‌ای در جریان دانش این حوزه را نمایان می‌کند.

^۱- Journal of Sustainable Tourism

^۲- Tourism Geographies

^۳- Annals of Tourism Research

^۴- Current Issues in Tourism

^۵- Tourist Destination Governance

^۶- Cities

^۷- Environment, Development and Sustainability

^۸- European Planning Studies

^۹- Journal of Policy Research in Tourism

شکل ۲: نقشه شبکه استنادی نشریات علمی در حوزه حکمروایی گردشگری

۳-۴. خوشه‌های مفهومی

داده‌های مصورسازی کتابسنجی، تحولات قابل توجهی را در پژوهش‌های حکمروایی گردشگری بین سال‌های ۲۰۱۵-۲۰۰۰ و ۲۰۱۶-۲۰۲۵ نشان می‌دهد. در دوره اولیه (۲۰۱۵-۲۰۰۰)، حکمروایی گردشگری توجه پژوهشی نسبتاً محدودی (وزن<فراوانی>=۶) و ارتباط شبکه‌ای متوسطی (وزن<پیوندها>=۱۸) را نشان می‌دهد. این گره تأثیر استنادی قابل توجهی (نمره<میانگین استنادات نرمال>=۱۶۸۳۵) دارد که نشان‌دهنده ظهور آن به عنوان یک حوزه پژوهشی تخصصی است. حکمروایی گردشگری در خوشه ۳ قرار داشت و مجاورت مفهومی با اجرای سیاست (وزن<فراوانی>=۹) و سیاست گردشگری (وزن<فراوانی>=۸) نشان می‌داد. همزمان، رویکرد حکمروایی کلی در ادبیات غالب بود (وزن<فراوانی>=۹۳، وزن<قدرت پیوند کل>=۴۶۲) که نشان می‌دهد حکمروایی گردشگری در این دوره تابع پارادایم‌های عمومی حکمروایی بود، در حالیکه حکمروایی مقصد (وزن<فراوانی>=۱۲) به عنوان مفهومی موازی با تأثیر استنادی قابل توجه (نمره<میانگین استنادات نرمال>=۱۴۶۱۶) ظهور کرد.

دوره ۲۰۱۶-۲۰۲۵ تحول قابل توجهی را در مفهوم‌سازی حکمروایی گردشگری نشان می‌دهد که با افزایش شدت پژوهش و تنوع موضوعی مشخص می‌شود. حکمروایی گردشگری افزایش چشمگیری در فراوانی وقوع (وزن <فراوانی>=۵۵) و ارتباط شبکه‌ای (وزن <پیوندها>=۶۲) را تجربه کرد که نشان‌دهنده تثبیت آن به عنوان یک حوزه پژوهشی مهم است. ادغام آن در خوشه ۲، آن را در مجاورت مفهومی با حکمروایی مقصد (وزن <فراوانی>=۴۵)، سیاست گردشگری (وزن <فراوانی>=۲۵) و برنامه‌ریزی گردشگری (وزن <فراوانی>=۲۸) قرار می‌دهد که نشان‌دهنده تحکیم نظری است. قابل توجه‌ترین نکته، تنوع گونه‌شناسی حکمروایی است که با ظهور حکمروایی مشارکتی (وزن <فراوانی>=۱)، حکمروایی محیط زیست (وزن <فراوانی>=۶) و حکمروایی چندسطحی (وزن <فراوانی>=۵) به عنوان گره‌های متمایز در شبکه مشخص می‌شود که نشان‌دهنده افزایش پیچیدگی نظری در مفهوم‌سازی حکمروایی در یافت‌های گردشگری است.

آمایش فضا و ژئوماتیک

تحلیل مقایسه‌ای شاخص‌های کتابسنجی، تغییرات زمانی معناداری را در الگوهای استنادی و مسیرهای پژوهشی نشان می‌دهد. حکمروایی گردشگری کاهش شاخص‌های استنادی نرمال شده از ۶۸۳۵ (۲۰۰۰-۲۰۱۵) به ۸۳۴۷ (۲۰۲۵-۲۰۱۶) را نشان می‌دهد که نشان‌دهنده بلوغ نظری فراتر از استناد مبتنی بر تازگی است. رویکرد حکمروایی، عملکرد استنادی قوی خود را حفظ کرد (میانگین استنادات نرمال=۴۸۴۵) در حالیکه فراوانی وقوع آن افزایش یافت (وزن<فراوانی>=۲۴۹)، که نشان‌دهنده استمرار محوریت نظری آن است. قابل توجه این است که مفهوم‌سازی‌های جدیدتر حکمروایی مانند حکمروایی مشارکتی، تاریخ انتشار اخیر (میانگین سال انتشار=۳۵۷۱ ۲۰۲۱) اما تأثیر استنادی کمتری را (میانگین استنادات نرمال=۷۳۱۵) نشان می‌دهند، که نشان‌دهنده وضعیت نوظهور آنها است. موقعیت حکمروایی گردشگری در خوشه ۲ در دوره ۲۰۱۶-۲۰۲۵، که شامل مدیریت مقصد، گردشگری هوشمند و بیش‌گردشگری (میانگین استنادات نرمال=۶۴۸۷) می‌شود، نشان‌دهنده ادغام آن با چالش‌های معاصر گردشگری و چارچوب‌های مدیریتی است. این شاخص‌های کتابسنجی به طور کلی نشان‌دهنده گذار از تثبیت حکمروایی گردشگری به عنوان یک حوزه نظری به سمت کاربرد آن در بسترهای متنوع و گونه‌شناسی‌های حکمروایی است، با تأکید فزاینده بر چارچوب‌های حکمروایی چندسطحی، مشارکتی و مختص مقصد. جدول زیر به بررسی شاخص‌های کتابسنجی مفاهیم کلیدی حکمروایی در گردشگری می‌پردازد و داده‌ها را در دو بازه زمانی ۲۰۱۵-۲۰۲۰ و ۲۰۲۵-۲۰۱۶ مقایسه می‌کند. جدول زیر شاخص‌های کتابسنجی مفاهیم کلیدی حکمروایی گردشگری را در دو دوره زمانی نشان می‌دهد و روند رشد فراوانی، تعداد پیوندها، خوشه‌ها و میانگین استنادات نرمال را برای مفاهیم کلاسیک، گونه‌های نوظهور و چالش‌های معاصر در پژوهش‌های حکمروایی گردشگری مقایسه می‌کند.

جدول ۲. شاخص‌های کتابسنجی مفاهیم کلیدی حکمروایی گردشگری در دو دوره زمانی

Table 2. Bibliometric Indicators of Key Tourism Governance Concepts in Two Time Periods

مفهوم	شاخص	دوره ۲۰۱۵-۲۰۲۰	دوره ۲۰۲۵-۲۰۱۶
حکمروایی گردشگری	فراوانی	۶	۵۵
	تعداد پیوندها	۱۸	۶۲
	خوشه	۳	۲
	میانگین استنادات نرمال	۱/۶۸۳۵	۰/۸۳۴۷
حکمروایی مقصد	میانگین سال انتشار	۲۰۱۱/۸۳	۲۰۲۰/۴۷
	فراوانی	۱۲	۴۵
	میانگین استنادات نرمال	۱/۴۶۱۶	۰/۹۲۶۷
	فراوانی	۹۳	۲۴۹
گونه‌های نوظهور	میانگین استنادات نرمال	۱/۴۲۵۷	۱/۴۸۴۵
	حکمروایی مشارکتی	-	۰/۷۳۱۵ (۱۴)
	حکمروایی محیط زیست	-	۰/۵۶۷۱ (۶)
	حکمروایی چندسطحی	-	۰/۸۹۸۱ (۵)
چالش‌های معاصر	بیش‌گردشگری	-	۲/۶۴۸۷ (۱۶)
	گردشگری هوشمند	-	۱/۳۶۰۹ (۷)

تحلیل کتابسنجی نقشه‌های هم‌رخدادی واژگان کلیدی حکمروایی گردشگری نشان‌دهنده تحول قابل توجه این حوزه پژوهشی طی دو دوره ۲۰۱۵-۲۰۲۰ و ۲۰۲۵-۲۰۱۶ است. ساختار مفهومی حکمروایی گردشگری طی این دوره‌ها از یک سازمان تفکیک‌شده و نسبتاً ساده با پنج خوشه اصلی به سمت یک ساختار پیچیده‌تر با هشت خوشه تخصصی و تراکم ارتباطی بالاتر تکامل یافته است. این تحول ساختاری نشان‌دهنده بلوغ مفهومی و نظری حکمروایی گردشگری است که با افزایش تنوع موضوعی، گسترش دامنه کاربرد و تعمیق روابط بین‌مفهومی مشخص می‌شود. کاربرد روش‌شناسی کتابسنجی امکان ترسیم نقشه شناختی این تحولات را فراهم می‌آورد و الگوهای فکری غالب در هر دوره را آشکار می‌سازد.

نقشه کتابسنجی دوره ۲۰۱۵-۲۰۲۰ (شکل ۳) متشکل از پنج خوشه اصلی است که ساختار اولیه مفهوم‌سازی حکمروایی گردشگری را نشان می‌دهد. خوشه قرمز (پایداری و اکوتوریسم) با گره‌های اصلی «توسعه پایدار»، «اکوتوریسم» و «مدیریت حفاظت» نشان‌دهنده پارادایم غالب پایداری در ابتدای قرن ۲۱ است. خوشه سبز (مدیریت مقصد) بر ساختارهای مدیریتی در سطح مقصد متمرکز است و گره‌های «گردشگری»، «حکمروایی مقصد» و «حکمروایی شرکتی» را شامل می‌شود. خوشه آبی (حکمروایی و سیاست‌گذاری) بر مکانیسم‌های حاکمیتی تأکید دارد و شامل گره‌های «حکمروایی»، «حکمروایی گردشگری» و «اجرای سیاست» است. خوشه بنفش (چارچوب‌های نهادی) به ابعاد ساختاری حکمروایی در سطح کلان می‌پردازد، در حالیکه خوشه زرد (توسعه اقتصادی-اجتماعی) پیامدهای اقتصادی-اجتماعی گردشگری در مناطق روستایی را مورد توجه قرار می‌دهد. در این دوره، «مدیریت گردشگری» و «رویکرد حکمروایی» به عنوان گره‌های مرکزی با بیشترین ارتباطات درون‌شبکه‌ای عمل می‌کنند، اما «حکمروایی گردشگری» هنوز یک گره حاشیه‌ای با ارتباطات محدود است.

نقشه کتابسنجی دوره ۲۰۲۵-۲۰۱۶ (شکل ۴) نشان‌دهنده افزایش قابل توجه پیچیدگی ساختار شبکه و تراکم ارتباطات بین گره‌ها است که با هشت خوشه تخصصی مشخص می‌شود. خوشه قرمز (مدیریت مقصد نوین) با گره‌های «مدیریت گردشگری»، «بیش‌گردشگری» و «گردشگری هوشمند» پاسخگویی به چالش‌های معاصر مدیریت مقصد را نشان می‌دهد. خوشه سبز (حکمروایی مشارکتی) با گره‌های «مشارکت اجتماعی»، «حکمروایی مشارکتی» و «میراث فرهنگی» نشان‌دهنده گذار به سمت رویکردهای مشارکتی‌تر است. خوشه‌های آبی (گردشگری روستایی و راهبردی)، زرد (توسعه مقصد و بازاریابی)، بنفش (روش‌شناسی و مطالعات اقلیمی)، فیروزه‌ای (حکمروایی انطباقی)، نارنجی (توسعه پایدار و اهداف توسعه پایدار) و خاکستری (سیاست‌گذاری و تحلیل سیاست) نشان‌دهنده تخصصی‌تر شدن و تنوع موضوعی بیشتر این حوزه هستند. در این دوره، گره‌های «رویکرد حکمروایی» و «مدیریت گردشگری» همچنان مرکزیت دارند، اما کانون‌های ثانویه قدرتمندی مانند «حکمروایی»، «مقاصد گردشگری» و «مشارکت اجتماعی» نیز شکل گرفته‌اند.

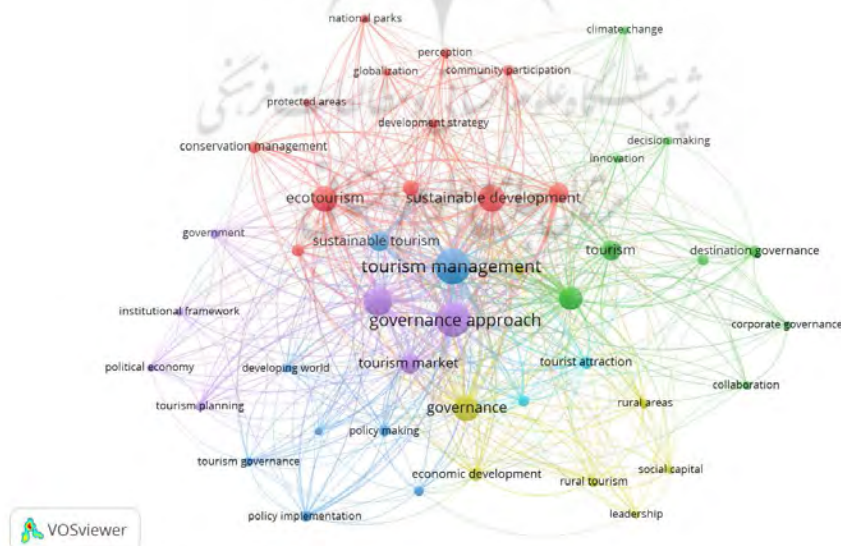
تحلیل مقایسه‌ای این دو نقشه، تحولات بنیادینی را در مفهوم‌سازی و ساختار دانشی حکمروایی گردشگری آشکار می‌سازد. نخست، گذار از رویکردهای مدیریتی بالا به پایین به سمت پارادایم‌های مشارکتی‌تر و انطباقی‌تر در حکمروایی مشهود است که با تغییر تمرکز خوشه‌ها از «مدیریت مقصد» به «حکمروایی مشارکتی» مستند می‌شود. دوم، تنوع‌بخشی گونه‌شناسی حکمروایی با ظهور مفاهیمی چون «حکمروایی مشارکتی»، «حکمروایی محیط زیست» و «حکمروایی

انطباقی قابل مشاهده است. سوم، ادغام حکمروایی گردشگری با چالش‌های معاصر جهانی مانند «تغییرات اقلیمی»، «بیش‌گردشگری» و «اهداف توسعه پایدار» نشان‌دهنده پاسخگویی این حوزه به مسائل فراگیر است. چهارم، افزایش ارتباطات بین‌خوشه‌ای و تراکم شبکه نشان‌دهنده یکپارچگی بیشتر مباحث نظری و تقویت ماهیت بین‌رشته‌ای این حوزه است. پنجم، تقویت موقعیت «حکمروایی گردشگری» از یک گره حاشیه‌ای به یک مفهوم ادغام‌شده‌تر در شبکه، نشان‌دهنده تثبیت این مفهوم به عنوان یک پارادایم پژوهشی مستقل است.

این تحولات ساختاری پیامدهای نظری و کاربردی مهمی برای آینده پژوهش‌های حکمروایی گردشگری دارد. از منظر نظری، تنوع‌بخشی به گونه‌شناسی حکمروایی و ادغام آن با پارادایم‌های اجتماع‌محور و انطباقی، زمینه را برای توسعه چارچوب‌های نظری جامع‌تر فراهم می‌آورد. از دیدگاه کاربردی، پاسخگویی به چالش‌های معاصر مانند بیش‌گردشگری، تغییرات اقلیمی و اهداف توسعه پایدار، مسیرهای جدیدی را برای اجرای مدل‌های حکمروایی مناسب‌تر در عمل ایجاد می‌کند. همچنین، افزایش ارتباطات بین‌رشته‌ای و یکپارچگی بیشتر مباحث نظری، امکان انتقال دانش و تجربیات بین زمینه‌های مختلف را تسهیل می‌کند. انتظار می‌رود در آینده، روندهای نوظهور مانند دیجیتال‌سازی حکمروایی، تاب‌آوری سیستم‌های حکمروایی در برابر بحران‌ها و حکمروایی فراملی به عنوان حوزه‌های پژوهشی اصلی در این زمینه پدیدار شوند که مستلزم توسعه بیشتر چارچوب‌های نظری و روش‌شناختی است. شکل شماره ۳ نقشه کتابسنجی دوره ۲۰۰۰-۲۰۱۵ را نشان می‌دهد که شامل پنج خوشه اصلی با تمرکز بر پایداری، مدیریت مقصد، سیاست‌گذاری، چارچوب‌های نهادی و توسعه اقتصادی-اجتماعی است و «مدیریت گردشگری» و «رویکرد حکمروایی» بیشترین ارتباطات درون‌شبکه‌ای را دارند، در حالی که «حکمروایی گردشگری» هنوز حاشیه‌ای است.

شکل ۳. نقشه کتابسنجی دوره ۲۰۰۰-۲۰۱۶

Fig 3. Bibliometric Map for the Period 2000–2016

شکل ۴. نقشه کتابسنجی دوره ۲۰۲۵-۲۰۱۶

ظهور گونه‌های نوین حکمروایی شامل حکمروایی مشارکتی، حکمروایی محیط‌زیست و حکمروایی چندسطحی، پاسخی به پیچیدگی‌های فزاینده سیستم‌های گردشگری معاصر و ناکارآمدی رویکردهای سنتی سلسله‌مراتبی است. این

٢١

تنوع گونه‌شناسی با یافته‌های وان و برامول^۱ (۲۰۱۵) مبنی بر ماهیت ترکیبی حکمروایی در مقاصد گردشگری همسو است. جابجایی موقعیت حکمروایی گردشگری از خوشه ۳ در دوره اول به خوشه ۲ در دوره دوم، و قرارگیری آن در مجاورت مفاهیمی چون مدیریت مقصد، گردشگری هوشمند و بیش‌گردشگری، نشان‌دهنده ادغام عمیق‌تر این مفهوم با چالش‌های عملیاتی و مدیریتی معاصر است. این یکپارچگی مفهومی، امکان توسعه راه‌حل‌های جامع و چندبعدی برای مسائل پیچیده گردشگری را فراهم می‌آورد.

ادغام مفهوم حکمروایی گردشگری با چالش‌های نوظهور جهانی، نشان‌دهنده قابلیت انطباق و پویایی این حوزه پژوهشی است. بیش‌گردشگری با میانگین استنادات نرمال ۲,۶۴۸۷، بالاترین تأثیر استنادی را در میان مفاهیم نوظهور دارد که نشان‌دهنده اهمیت و فوریت این چالش در گفتمان معاصر حکمروایی است. ظهور گردشگری هوشمند (میانگین استنادات نرمال ۱,۳۶۰۹) به‌عنوان گره مرتبط با حکمروایی، بیانگر توجه فزاینده به نقش فناوری در تحول ساختارهای حکمروایی است.

این یکپارچگی موضوعی که در ساختار خوشه‌بندی دوره ۲۰۱۶-۲۰۲۵ مشهود است، بیانگر تحول از رویکردهای انتزاعی و نظری صرف به سمت چارچوب‌های کاربردی و مسئله‌محور است. ادغام با اهداف توسعه پایدار و ظهور خوشه‌ای مستقل با این محوریت، نشان‌دهنده همگرایی حکمروایی گردشگری با دستورکارهای جهانی توسعه است. علی‌رغم رشد کمی و کیفی قابل‌توجه، تحلیل شبکه همکاری‌های بین‌المللی نشان‌دهنده استمرار و حتی تشدید نابرابری‌های ساختاری در تولید دانش حکمروایی گردشگری است. تمرکز قدرت در پنج کشور (انگلستان، چین، اسپانیا، استرالیا و کانادا) که به‌عنوان هاب‌های اصلی شبکه عمل می‌کنند، بیانگر تداوم هژمونی مراکز سنتی تولید دانش است. این یافته با نگرانی‌های کوهن و کوهن^۲ (۲۰۱۲) درباره غلبه دیدگاه‌های غربی در مطالعات گردشگری همسو است. موقعیت پیرامونی کشورهای در حال توسعه، به‌ویژه در آسیای جنوب‌شرقی و آمریکای لاتین، نه تنها نشان‌دهنده دسترسی محدود به منابع پژوهشی است، بلکه می‌تواند منجر به حاشیه‌ای شدن دانش بومی و تجربیات منحصربه‌فرد این مناطق شود (King, 2017).

پیامدهای این نابرابری ساختاری فراتر از مسائل آکادمیک است. با توجه به تأکید رودریک^۳ (2008) و جمال و کامارگو^۴ (2018) بر اهمیت زمینه‌مندی در طراحی سیاست‌های حکمروایی موفق، غلبه چارچوب‌های نظری توسعه‌یافته در بسترهای خاص می‌تواند منجر به اتخاذ مدل‌های نامناسب در سایر مناطق شود. تراکم پایین ارتباطات بین‌منطقه‌ای در مقایسه با ارتباطات درون‌منطقه‌ای، نشان‌دهنده فرصت‌های از دست رفته برای یادگیری متقابل و انتقال دانش بین بسترهای مختلف جغرافیایی است.

1- Wan & Bramwell

2- Cohen & Cohen

3- Rodrik

4- Jamal & Camargo

یافته‌های این پژوهش مشارکت‌های نظری مهمی به ادبیات حکمروایی گردشگری ارائه می‌دهد. نخست، شناسایی و مستندسازی تحول از پارادایم‌های ساده و تک‌بعدی به سمت چارچوب‌های پیچیده و چندبعدی، تأییدی تجربی بر نظریات پیچیدگی در گردشگری است. افزایش تعداد خوشه‌ها و تراکم ارتباطات بین آن‌ها، نشان می‌دهد که حکمروایی گردشگری به‌عنوان یک سیستم پیچیده انطباقی در حال تکامل است که ویژگی‌هایی چون خودسازماندهی، بازخوردهای غیرخطی و ظهور الگوهای نوپدید را نشان می‌دهد. دوم، شناسایی الگوی تکاملی از تمرکز بر ساختارها و نهادها به سمت فرایندها و شبکه‌ها، با نظریات حکمروایی شبکه‌ای همخوانی دارد. ظهور مفاهیمی چون حکمروایی مشارکتی و افزایش اهمیت مشارکت اجتماعی به‌عنوان یک گره کلیدی در شبکه، تأییدی بر این تحول پارادایمی است. سوم، یافته‌های مربوط به ادغام حکمروایی با چالش‌های معاصر، چارچوب نظری جدیدی برای درک حکمروایی به‌عنوان مکانیسم انطباقی در مواجهه با تحولات محیطی ارائه می‌دهد.

از منظر کاربردی، یافته‌های این پژوهش راهنمایی‌های مهمی برای سیاست‌گذاران و مدیران مقاصد ارائه می‌دهد. نخست، تنوع گونه‌شناسی حکمروایی و عدم وجود مدل واحد موفق، بر ضرورت طراحی مدل‌های بومی و متناسب با ویژگی‌های خاص هر مقصد تأکید دارد. سیاست‌گذاران باید از تقلید کورکورانه از مدل‌های موفق در سایر مقاصد پرهیز کرده و بر توسعه رویکردهای نوآورانه مبتنی بر شرایط محلی تمرکز کنند.

دوم، اهمیت فزاینده مفاهیمی چون حکمروایی مشارکتی و مشارکت اجتماعی، نیازمند بازطراحی فرایندهای تصمیم‌گیری به‌گونه‌ای است که مشارکت واقعی و مؤثر ذینفعان مختلف، به‌ویژه جوامع محلی، تضمین شود. این امر مستلزم توسعه مکانیسم‌های نهادی جدید، ظرفیت‌سازی برای مشارکت، و ایجاد فضاهای گفتگو و مذاکره است. سوم، ادغام حکمروایی با چالش‌هایی مانند بیش‌گردشگری و تغییرات اقلیمی، ضرورت اتخاذ رویکردهای پیشگیرانه و انطباقی را نشان می‌دهد. مدیران مقاصد باید از مدل‌های واکنشی صرف فاصله گرفته و سیستم‌های پایش و هشدار زود هنگام را توسعه دهند.

این پژوهش با محدودیت‌هایی مواجه بوده که در تفسیر نتایج باید مدنظر قرار گیرند. استفاده انحصاری از پایگاه اسکوپوس ممکن است منجر به نادیده گرفتن پژوهش‌های منتشرشده در سایر پایگاه‌ها، به‌ویژه نشریات منطقه‌ای و محلی شده باشد. تمرکز بر مقالات انگلیسی‌زبان نیز احتمالاً باعث کم‌نمایی مشارکت‌های پژوهشی از کشورهای غیرانگلیسی‌زبان شده است. همچنین، روش کتابسنجی اگرچه برای شناسایی الگوهای کلان مفید است، اما قادر به تحلیل عمیق محتوای کیفی و نوآوری‌های نظری نیست.

بر اساس یافته‌ها و محدودیت‌های این پژوهش، مسیرهای زیر برای مطالعات آینده پیشنهاد می‌شود: (۱) انجام مطالعات کتابسنجی مکمل با استفاده از پایگاه‌های داده متعدد و شمول نشریات غیرانگلیسی برای ارائه تصویری جامع‌تر؛ (۲) ترکیب روش‌های کتابسنجی با تحلیل محتوای کیفی برای درک عمیق‌تر نوآوری‌های نظری؛ (۳) مطالعات طولی برای پیگیری تأثیر بلندمدت مدل‌های مختلف حکمروایی بر پایداری مقاصد؛ (۴) پژوهش‌های تطبیقی بین‌فرهنگی برای شناسایی عوامل زمینه‌ای مؤثر بر موفقیت یا شکست مدل‌های حکمروایی؛ (۵) توسعه شاخص‌های کمی برای ارزیابی کیفیت و اثربخشی حکمروایی در مقاصد مختلف.

مطالعه حاضر با ارائه تحلیلی جامع و نظام‌مند از تحولات حکمروایی گردشگری در ربع قرن اخیر، مشارکت مهمی به درک این حوزه پیچیده و پویا ارائه می‌دهد. تحول از ساختارهای ساده و تک‌بعدی به سمت شبکه‌های پیچیده و چندبعدی، نشان‌دهنده بلوغ و تکامل این حوزه در پاسخ به پیچیدگی‌های فزاینده صنعت گردشگری است. در عصر پسا کرونا و در مواجهه با چالش‌های جهانی مانند تغییرات اقلیمی، بیش‌گردشگری و نابرابری‌های اجتماعی، حکمروایی گردشگری نه به‌عنوان یک ابزار مدیریتی صرف، بلکه به‌عنوان چارچوبی برای تحول بنیادین سیستم‌های گردشگری در راستای پایداری، عدالت و تاب‌آوری اهمیت می‌یابد. موفقیت در این مسیر مستلزم فراتر رفتن از رویکردهای تجویزی و توسعه مدل‌های نوآورانه، مشارکتی و زمینه‌مند است که بتوانند پیچیدگی‌ها و تناقضات ذاتی توسعه گردشگری را مدیریت کنند. امید است که یافته‌های این پژوهش، راهنمایی برای پژوهشگران، سیاست‌گذاران و مدیران در این مسیر چالش‌برانگیز اما ضروری باشد.

۶. نتیجه‌گیری

۶-۱. پیامدهای نظری

یافته‌های این پژوهش مشارکت‌های نظری بنیادینی به ادبیات حکمروایی گردشگری را ارائه می‌دهد که فراتر از صرف مستندسازی تحولات کمی است. نخست، شناسایی و مستندسازی تحول از پارادایم‌های ساده و تک‌بعدی به سمت چارچوب‌های پیچیده و چندبعدی، تأییدی تجربی قوی بر کاربرد نظریه پیچیدگی در مطالعات گردشگری ارائه می‌کند. افزایش تعداد خوشه‌های موضوعی از ۵ به ۸ خوشه و تراکم ارتباطات بین آن‌ها، نشان می‌دهد که حکمروایی گردشگری به‌عنوان یک سیستم پیچیده انطباقی در حال تکامل است که ویژگی‌هایی چون خودسازماندهی، بازخوردهای غیرخطی و ظهور الگوهای نوپدید را نشان می‌دهد. این یافته، چارچوب نظری جدیدی برای درک حکمروایی فراتر از رویکردهای خطی و مکانیکی سنتی ارائه می‌کند و زمینه را برای توسعه مدل‌های نظری پیشرفته‌تری که قادر به تبیین پدیده‌های نوظهور و تعاملات پیچیده باشند، فراهم می‌آورد.

دومین مشارکت نظری مهم، شناسایی الگوی تکاملی از تمرکز بر ساختارها و نهادهای رسمی به سمت فرایندها و شبکه‌های غیررسمی است که با نظریه حکمروایی شبکه‌ای و رویکرد نهادگرایی جدید همخوانی دارد. ظهور مفاهیمی چون حکمروایی مشارکتی با میانگین استنادات نرمال ۰,۷۳۱۵ و افزایش اهمیت مشارکت اجتماعی به‌عنوان یک گره کلیدی در شبکه دوره دوم، تأکیدی بر این تحول پارادایمی است. این تغییر نه تنها نشان‌دهنده تحول از مدل‌های دولت-محور به مدل‌های جامعه-محور است، بلکه بیانگر شکل‌گیری درک جدیدی از مشروعیت و اثربخشی در حکمروایی است که بر تعامل، اعتماد و سرمایه اجتماعی به‌جای قدرت اجباری و کنترل سلسله‌مراتبی تأکید دارد. این یافته، نظریه حکمروایی گردشگری را از رویکردهای مدیریت عمومی سنتی جداسازی کرده و آن را به‌عنوان حوزه‌ای مستقل با ویژگی‌های منحصر به فرد تأسیس می‌کند.

سومین مشارکت نظری، توسعه چارچوب مفهومی جدیدی برای درک حکمروایی به عنوان مکانیسم انطباقی در مواجهه با تحولات محیطی و چالش‌های نوظهور است. یافته‌های مربوط به ادغام حکمروایی با مفاهیم معاصر چون بیش‌گردشگری (میانگین استنادات نرمال ۲,۶۴۸۷) و گردشگری هوشمند (میانگین استنادات نرمال ۱,۳۶۰۹)، نشان می‌دهد که حکمروایی گردشگری نه صرفاً یک چارچوب مدیریتی ثابت، بلکه سیستمی پویا و قابل انطباق است که قادر به تشخیص، پردازش و پاسخگویی به چالش‌های محیطی نوظهور می‌باشد. این یافته، مبنایی برای توسعه نظریه حکمروایی انطباق‌پذیر بستر گردشگری فراهم می‌آورد که بر ظرفیت یادگیری، انعطاف‌پذیری و تحول مستمر تأکید دارد. همچنین، ادغام با اهداف توسعه پایدار و ظهور خوشه‌ای مستقل با این محوریت، نشان‌دهنده تحول از رویکردهای محلی و منطقه‌ای به سمت چشم‌اندازهای جهانی و میان‌مقیاسه است که زمینه را برای توسعه نظریه حکمروایی چندمقیاسه فراهم می‌سازد.

۲-۶. پیامدهای عملی

از منظر کاربردی، یافته‌های این پژوهش راهنمایی‌های استراتژیک مهمی برای سیاست‌گذاران و مدیران مقاصد ارائه می‌دهد که قابلیت عملیاتی‌سازی فوری دارند. نخست، تنوع گونه‌شناسی حکمروایی که شامل حکمروایی مشارکتی، محیط‌زیستی و چندسطحی می‌شود، و عدم وجود مدل واحد موفق، بر ضرورت طراحی مدل‌های بومی و متناسب با ویژگی‌های اکولوژیکی، اجتماعی-فرهنگی و اقتصادی خاص هر مقصد تأکید دارد. سیاست‌گذاران باید از تقلید کورکورانه از مدل‌های موفق در سایر مقاصد پرهیز کرده و بر توسعه رویکردهای نوآورانه مبتنی بر تحلیل عمیق شرایط محلی، ارزیابی ظرفیت‌های موجود و شناسایی محدودیت‌های ساختاری تمرکز کنند. این امر مستلزم توسعه ابزارهای تشخیصی مانند ماتریس ارزیابی ظرفیت حکمروایی، نقشه ذینفعان و منافع و چک‌لیست انطباق مدل حکمروایی با شرایط محلی است که قابلیت کاربرد عملی در فرآیندهای برنامه‌ریزی استراتژیک را داشته باشند.

دومین پیامد عملی، اهمیت فزاینده مفاهیمی چون حکمروایی مشارکتی و مشارکت اجتماعی است که نیازمند بازطراحی بنیادین فرآیندهای تصمیم‌گیری و مکانیسم‌های نهادی هستند تا مشارکت واقعی و مؤثر ذینفعان مختلف، به‌ویژه جوامع محلی، تضمین شود. این بازطراحی شامل ایجاد شوراهای مشورتی چندذینفعانه، توسعه پلتفرم‌های دیجیتال مشارکت شهروندی، استقرار مکانیسم‌های بازخورد مستمر و طراحی فرآیندهای تصمیم‌گیری مشارکتی است که قابلیت جذب نظرات متنوع، مدیریت تعارضات منافع و دستیابی به اجماع سازنده را داشته باشند. همچنین، ضرورت توسعه ظرفیت‌های مشارکتی از طریق برنامه‌های آموزشی، کارگاه‌های مهارت‌آموزی و ایجاد فضاهای گفتگوی ساختاریافته که امکان تعامل معنادار میان ذینفعان با سطوح مختلف دانش، منابع و قدرت را فراهم آورند، از اولویت‌های عملیاتی محسوب می‌شود. این مکانیسم‌ها باید قابلیت انطباق با تغییرات محیطی و یادگیری از تجربیات عملی را نیز داشته باشند.

سومین پیامد عملی، ادغام حکمروایی با چالش‌هایی مانند بیش‌گردشگری، تغییرات اقلیمی و دیجیتالی‌سازی که ضرورت اتخاذ رویکردهای پیشگیرانه و انطباقی را نشان می‌دهد و مدیران مقاصد را ملزم به فاصله گرفتن از مدل‌های واکنشی صرف می‌کند. این امر مستلزم توسعه سیستم‌های پایش و هشدار زودهنگام است که قابلیت تشخیص علائم اولیه بحران‌ها، اندازه‌گیری شاخص‌های حیاتی پایداری و ارائه هشدارهای به‌موقع به تصمیم‌گیران را داشته باشند. همچنین، طراحی پروتکل‌های مدیریت بحران، ایجاد صندوق‌های اضطراری برای تاب‌آوری، توسعه برنامه‌های اقدام اقلیمی محلی و استقرار پلتفرم‌های گردشگری هوشمند که قابلیت مدیریت جریان گردشگران، بهینه‌سازی استفاده از منابع و کاهش اثرات زیست‌محیطی را داشته باشند، از الزامات عملیاتی فوری محسوب می‌شوند. این سیستم‌ها باید با رویکرد یکپارچه و هماهنگی بین بخش‌های مختلف طراحی شوند و قابلیت تطبیق با شرایط متغیر و یادگیری از تجربیات موفق و ناموفق را داشته باشند.

۳-۶. محدودیت‌های تحقیق و پیشنهادات برای مطالعات آتی

این پژوهش با محدودیت‌های مهمی مواجه بوده که در تفسیر و تعمیم نتایج باید مدنظر قرار گیرند و الزامات احتیاط علمی را طلب می‌کنند. نخست، استفاده انحصاری از پایگاه اسکوپوس ممکن است منجر به نادیده گرفتن پژوهش‌های مهم منتشرشده در سایر پایگاه‌های معتبر نظیر ProQuest, Web of Science و پایگاه‌های منطقه‌ای شده باشد که این موضوع قابلیت تعمیم یافته‌ها را محدود می‌سازد. دوم، تمرکز بر مقالات انگلیسی‌زبان احتمالاً باعث کم‌نمایی مشارکت‌های پژوهشی ارزشمند از کشورهای غیرانگلیسی‌زبان، به‌ویژه در آسیا، آمریکای لاتین و آفریقا شده که این سوگیری زبانی می‌تواند نمایانگر واقعی از تنوع جهانی رویکردهای حکمروایی را مخدوش سازد. سوم، روش کتابسنجی اگرچه برای شناسایی الگوهای کلان و تحلیل ساختاری مناسب است، اما قادر به تحلیل عمیق محتوای کیفی، درک زمینه‌های فرهنگی-اجتماعی خاص و شناسایی نوآوری‌های نظری پنهان نیست. چهارم، تأخیر زمانی در بلوغ استنادات برای مقالات منتشرشده در سال‌های اخیر ممکن است اهمیت برخی مفاهیم نوظهور را کم‌نمایی کرده باشد و این موضوع بر تحلیل روندهای جدید تأثیر منفی داشته است.

بر اساس یافته‌ها و محدودیت‌های شناسایی‌شده، مسیرهای متنوعی برای مطالعات آینده پیشنهاد می‌شود که قابلیت پیشبرد مرزهای دانش در این حوزه را دارند. نخست، انجام مطالعات کتابسنجی مکمل با استفاده از پایگاه‌های داده متعدد ProQuest, Scopus, Web of Science و شمول نشریات غیرانگلیسی برای ارائه تصویری جامع‌تر و نمایانگر تنوع جهانی رویکردهای حکمروایی ضروری است. دوم، ترکیب روش‌های کتابسنجی با تحلیل محتوای کیفی و مطالعات موردی عمیق برای درک بهتر نوآوری‌های نظری، فرآیندهای پیاده‌سازی و عوامل موفقیت یا شکست مدل‌های مختلف حکمروایی توصیه می‌شود. سوم، مطالعات طولی بلندمدت (۱۰-۱۵ سال) برای پیگیری تأثیرات مدل‌های مختلف حکمروایی بر پایداری مقاصد، رضایت جوامع محلی و عملکرد اقتصادی-زیست‌محیطی از اولویت‌های پژوهشی

محسوب می‌شوند. چهارم، پژوهش‌های تطبیقی بین‌فرهنگی و چندمنطقه‌ای برای شناسایی عوامل زمینه‌ای، فرهنگی و نهادی مؤثر بر موفقیت یا شکست مدل‌های حکمروایی در بسترهای مختلف جغرافیایی-اجتماعی ضروری است. پنجم، توسعه و اعتبارسنجی شاخص‌های کمی و کیفی برای ارزیابی کیفیت، اثربخشی و پایداری حکمروایی در مقاصد مختلف که قابلیت مقایسه بین‌المللی و پایش مستمر را داشته باشند، از نیازهای فوری پژوهشی محسوب می‌شود. در نهایت، بررسی تأثیرات فناوری‌های نوظهور مانند هوش مصنوعی، اینترنت اشیا و بلاکچین بر ساختارها، فرآیندها و نتایج حکمروایی گردشگری که می‌تواند مسیرهای تحول آینده این حوزه را تعیین کند، از موضوعات اولویت‌دار برای تحقیقات آتی است.

Reference

- Alvarez, M. D. (2025). Governance for the implementation of the sustainable development goals in tourism: A 2050 horizon paper. *Tourism Review*, 80(1), 209–220.
- Andriastuti, K. T. P., Hakim, A., Suryadi, & Wijaya, A. F. (2024). The Role of Transglobal Leadership Intelligence in Improving Good Governance Through the Tri Hita Karana Indigenous Culture and Transglobal Leadership Behavior. *Revista de Gestão Social e Ambiental*, 18(5), e06963. <https://doi.org/10.24857/rgsa.v18n5-138>
- Beer, A. (2014). Leadership and the governance of rural communities. *Journal of Rural Studies*, 34, 254–262. <https://doi.org/10.1016/j.jrurstud.2014.01.007>
- Bhuiyan, M. A., Zhang, Q., Xuan, W., Rahman, M. K., & Khare, V. (2023). Does good governance promote sustainable tourism? A systematic review of PESTEL analysis. *SN Business & Economics*, 3(1), 33. <https://doi.org/10.1007/s43546-022-00408-x>
- Bono I Gispert, O., & Anton Clavé, S. (2020). Dimensions and models of tourism governance in a tourism system: The experience of Catalonia. *Journal of Destination Marketing & Management*, 17, 100465. <https://doi.org/10.1016/j.jdmm.2020.100465>
- C., D. (2013). Issue Paper Series – Governance for the Tourism Sector and its Measurement (World Tourism Organization (UNWTO), Ed.). World Tourism Organization (UNWTO). <https://doi.org/10.18111/9789284415632>
- Daftary, D. (2019). Elected local bodies, space, and the governance of market expansion in rural India. *Geoforum*, 103, 105–113. <https://doi.org/10.1016/j.geoforum.2019.04.011>
- Dahiya, B., & Das, A. (2020). New Urban Agenda in Asia-Pacific: Governance for Sustainable and Inclusive Cities. In B. Dahiya & A. Das (Eds.), *New Urban Agenda in Asia-Pacific* (pp. 3–36). Springer Singapore. https://doi.org/10.1007/978-981-13-6709-0_1
- Detotto, C., Giannoni, S., & Goavec, C. (2021). Does good governance attract tourists? *Tourism Management*, 82, 104155. <https://doi.org/10.1016/j.tourman.2020.104155>
- European Tourism 2023 – Trends & Prospects (Q4/2023). (2024, February 13). ETC Corporate. <https://etc-corporate.org/reports/european-tourism-2023-trends-prospects-q4-2023/>
- European Travel Commission (2023). *European Tourism: Trends & Prospects Quarterly Report Q4/2023*. Brussels: ETC Market Intelligence Group.
- Farrell, B. H., & Twining-Ward, L. (2004). Reconceptualizing tourism. *Annals of Tourism Research*, 31(2), 274–295. <https://doi.org/10.1016/j.annals.2003.12.002>
- Guzal-Dec, D., Zbucki, Ł., & Kuś, A. (2020). Good governance in strategic planning of local development in rural and urban-rural gminas of the eastern peripheral voivodeships of Poland. *Bulletin of Geography. Socio-Economic Series*, 50(50), 101–112. <https://doi.org/10.2478/bog-2020-0035>
- Hall, C. M. (2015). Second homes planning, policy and governance. *Journal of Policy Research in Tourism, Leisure and Events*, 7(1), 1–14. <https://doi.org/10.1080/19407963.2014.964251>

- Hessam, M., Rezvani, M., & Ashour, H. (2014). Measuring villagers' satisfaction with the performance of rural administrations with a good rural governance approach (case study: villages of southern rural district - Gorgan city). *Journal of Geographical Spatial Planning*, 4(14), 99–128. (In Persian)
- Hübner, A., Phong, L. T., & Châu, T. S. H. (2014). Good governance and tourism development in protected areas: The case of Phong Nha-Ke Bang National Park, central Vietnam. *Koedoe*, 56(2). <https://doi.org/10.4102/koedoe.v56i2.1146>
- Islam, Y., Mindia, P. M., Farzana, N., & Qamruzzaman, M. (2023). Nexus between environmental sustainability, good governance, financial inclusion, and tourism development in Bangladesh: Evidence from symmetric and asymmetric investigation. *Frontiers in Environmental Science*, 10, 1056268. <https://doi.org/10.3389/fenvs.2022.1056268>
- Jamal, T., & Camargo, B. A. (2018). Tourism governance and policy: Whither justice? *Tourism Management Perspectives*, 25, 205–208. <https://doi.org/10.1016/j.tmp.2017.11.009>
- Kallmuenzer, A., Lorenzo, D., Siller, E., Rojas, A., & Kraus, S. (2021). Antecedents of good governance of hospitality family firms. *The International Journal of Entrepreneurship and Innovation*, 22(3), 177–190. <https://doi.org/10.1177/1465750320981593>
- Khodapanah, K. (1401). Identification and analysis of the main and influential actors in good rural governance. Case study: Ardabil city. *Spatial Planning*, (2) 12. <https://doi.org/10.22108/sppl.2022.134550.1667>. (In Persian)
- King, V. T. (2017). Introduction to the Special Issue: Emerging Tourisms and Tourism Studies in Southeast Asia. *Asian Journal of Tourism Research*, 2(2). <https://doi.org/10.12982/AJTR.2017.0008>
- Klijn, E. H., & Koppenjan, J. F. M. (2000). Public Management and Policy Networks: Foundations of a network approach to governance. *Public Management: An International Journal of Research and Theory*, 2(2), 135–158. <https://doi.org/10.1080/14719030000000007>
- Mandić, A., & Kennell, J. (2021). Smart governance for heritage tourism destinations: Contextual factors and destination management organization perspectives. *Tourism Management Perspectives*, 39, 100862. <https://doi.org/10.1016/j.tmp.2021.100862>
- March, J. G., & Olsen, J. P. (2008). Elaborating the new institutionalism. In R. A. W. Rhodes, S. A. Binder, & B. A. Rockman (Eds.), *The Oxford handbook of political institutions* (pp. 3-20). Oxford University Press.
- March, J., & Olsen, J. (2005). Elaborating the “New Institutionalism.” ARENA, ARENA Working Papers. <https://doi.org/10.1093/oxfordhb/9780199548460.003.0001>
- Marsh, D., & Smith, M. (2000). Understanding Policy Networks: Towards a Dialectical Approach. *Political Studies*, 48(1), 4–21. <https://doi.org/10.1111/1467-9248.00247>
- Masroomejad, N., Molaei Hashjin, N., Pourramazan, A., & Quraishi, M. B. (1400). Explaining the factors affecting efficiency, management effectiveness, and rural participation in the development of villages in Soumeh Sara County with a good governance approach. *Human Geography Research*, 53(4), 1523–1541. <https://doi.org/10.22059/jhgr.2021.303827.1008129>. (In Persian)
- Nyseth, T., & Viken, A. (2016). Communities of practice in the management of an Arctic environment: Monitoring knowledge as complementary to scientific knowledge and the precautionary principle? *Polar Record*, 52(1), 66–75. <https://doi.org/10.1017/S003224741500039X>
- Patel, J. D., Shah, R., & Trivedi, R. H. (2022). Effects of energy management practices on environmental performance of Indian small-and medium-sized enterprises. *Journal of Cleaner Production*, 333, 130170.
- Reina-Usuga, L., Camino, F., Gomez-Casero, G., & Jara Alba, C. A. (2024). Rural tourism initiatives and their relationship to collaborative governance and perceived value: A review of recent research and trends. *Journal of Destination Marketing & Management*, 34, 100926. <https://doi.org/10.1016/j.jdmm.2024.100926>

- Rodrik, D. (2008). Second-Best Institutions. *American Economic Review*, 98(2), 100–104. <https://doi.org/10.1257/aer.98.2.100>
- Rokn-eddin Eftekhari, A., Azimi Amoli, J., Pourtaheri, M., & Ahmadipour, Z. (2012). Presenting a suitable model of good rural governance in Iran. *International Quarterly Journal of Geopolitics*, 8(26), 1–28.
- UNEP. (2022). *Tourism and Climate Change: Risks and Opportunities*. Nairobi: United Nations Environment Programme.
- UNWTO. (2023). *International Tourism Highlights 2023 Edition*. Madrid: World Tourism Organization. <https://doi.org/10.18111/9789284425495>
- Valente, F., Dredge, D., & Lohmann, G. (2015). Leadership and governance in regional tourism. *Journal of Destination Marketing & Management*, 4(2), 127–136. <https://doi.org/10.1016/j.jdmm.2015.03.005>
- Xian, S., & Gu, Z. (2020). The making of social injustice and changing governance approaches in urban regeneration: Stories of Enning Road, China. *Habitat International*, 98, 102149. <https://doi.org/10.1016/j.habitatint.2020.102149>
- Zaitul, Z., Ilona, D., & Novianti, N. (2023). Good Governance in Rural Local Administration. *Administrative Sciences*, 13(1), 19. <https://doi.org/10.3390/admsci13010019>

